
BIBLIOTHECA
UNIV. IAGELL.
CRACOVIENSIS

V
B
J
C

JOAN. AMOS COMENI
ORBIS SENSUALIUM PICTUS

LATINO ET POLONICO IDIOMATE
PRO USU JUVENTUTIS
SCHOLARUM PIARUM
REIMPRESSUS.

VILNÆ
Typis S. R. M. & Reipublicæ *Scholarum Piarum* 1767.

Et adduxit Dominus DEUS ad Adam cuncta animantia Terræ, & univerſa volatilia Cæli, ut *videret*, quomodo *vocaret* ea. *Appellavitque* Adam *nominibus ſuis* cuncta animantia, & univerſa volatilia Cæli, & omnes beſtias Terræ. *Geneſ.* 2. *v.* 19. 20.

Y przywiodł Pan BOG do Adama wſzelkie zwierzęta ziemi; y wſzelkie ptaſtwo niebieſkie, aby widział, jakoby je nazwał. Y nazwał Adam imionami ſwemi wſzyſtkie zwierzęta, y wſzyſtkie ptaſtwo niebieſkie, y wſzelakie zwierzęta polne. w Xięgach Rodzaju Rozdz. 2. v. 61. 20.

INTRODUCTIO.	WEZWANIE.
Magiſter.	*Uczeń.*
M. Veni Puer, diſce ſapere.	*Podź dziecie naucz ſię mądrym bydź.*
U. Quid hoc eſt ſapere?	*Co to jeſt mądrym bydź?*
M. Omnia quæ neceſſaria, recte intelligere, recte agere, recte eloqui.	*Wſzyſtko co jeſt potrzebnego, dobrze rozumieć, dobrze czynić, dobrze wymòwić.*
U. Quis me hoc docebit?	*Ktoż mnie tego nauczy?*
M. Ego cum Dei auxilio.	*Ja za pomocą Boſką.*
U. Quomodo?	*Jakim ſpoſobem?*
M. Ducam te per omnia, oſtendam tibi omnia, nominabo tibi omnia.	*Poprowadzę cię przez wſzyſtkie rzeczy, pokażę wſzyſtko, wymienię wſzyſtko.*
U. En adſum, duc me in Nomine Domini.	*O tom jeſt, prowadź mnie w Imie Boſkie.*
M. Ante omnia debes diſcere ſimplices ſonos, ex quibus conſtat ſermo humanus, quem animalia ſciunt formare, & tua lingua ſcit imitari, & tua manus poteſt pingere.	*Przed wſzyſtkim potrzebać ſię uczyć proſtych ſłow, z ktòrych złożona jeſt mowa ludzka, ktòrą zwierzęta umieją kſztałtować, y język twoy umie naśladować, y ręka twoja może malować.*
Poſtea ibimus in mun-	*Potym poydziemy w świat*

mundum, & ſpectabimus omnia.	*świat, y obaczemy wßyſtkie rzeczy.*
Hic habes vivum & vocale Alphabetum.	*Tu maß żywe y głoſne Obiecadło.*
Cornix cornicatur, a a.	*Wrona kracze, a a.*
Agnus balat, be b.	*Baran beczy, be be.*
Cicada ſtridet, ci ci.	*Konik cwierka, ci ci.*
Upupa ſonat, Du du.	*Dudek duda, du du.*
Infans vagit, E e.	*Dziecie ſię kwili, e e.*
Ventus flat, Fi fi.	*Wiatr wieje fi fi.*
Anſer gingrit Ga ga.	*Gęś gęga, ge ge.*
Os halat, Hah hah.	*Uſta chuchają, hah hah.*
Mus mintrit, I i i.	*Myß pißczy, i i i.*
Anas tetrinnit, kha kha	*Kaczka kwaka, kwa kwa.*
Lupus ululat, Lu lu.	*Wilk wyje, lu lu.*
Urſus murmurat, mum mum.	*Niedzwiedź mamrze mruczy, mru mru.*
Felis clamat, nau nau.	*Kotka miauczy, nau nau.*
Auriga clamat, o o o.	*Woznica woła, o o o.*
Pullus pipit, pi pi.	*Kurcze pißczy,* Pi pi,
Cuculus cuculat, ququ.	*Kukułka kuka, qu qu.*
Canis ringitur, rr rr.	*Pies warczy, rr rr.*
Serpens ſibilat, ſi ſi,	*Wąż kſyka, ßy ßy.*
Graculus ſonat, ta ta.	*Kawka wrzeßczy, ta ta.*
Bubo ululat, u u.	*Sowa huka. u u.*
Lepus vagit wa wa.	*Zając wrzeßczy, w w w.*
Rana coaxat, x x.	*Żaba rzegooze, x x x.*
Aſinus rudit, y y y.	*Oſieł ryczy, y y y.*
Tabanus ſonat, ds ds	*Bąk brzęczy Zz zz.*

DEUS | *BOG.*

1. DEUS.	1: BOG.
Deus eſt ex ſe ipſo ab æterno in æternum, perfectiſſimum, & beatiſſimum eſſe.	*Bòg jeſt z ſiebie ſamego od wieku na wieki, naydoſkonalßa, y naybłogoſławieńßa bytność.*
Eſſentia Spiritualis, & unus.	w Iſtności *Duchowny*, *y jeden.*
Hypoſtaſi Trinus.	w Poſtaci *Trojaki.*
Voluntate Sanctus, Juſtus, Clemens, Verax.	w Woli *Swięty*, *Sprawiedliwy*, *Dobrowolny*, *Prawdziwy.*
Potentia maximus,	w Mocy *Naywiękßy.*
Bonitate optimus.	w Dobroci *Naylepßy.*
Sapientia immenſus,	w mądrości *niezmierny*
Lux inacceſſa, & tamen omnia in omnibus, ubique, & nullibi.	Swiatłość *nieprzyſtępna, a przecie wßyſtko we wßyſtkim, wßędzie y nigdzie.*
Summum bonum, & ſolus inexhauſtus fons omnis boni. Omnium rerum, quas vocamus *mundum*; ut Creator, ita & Gubernator, & Conſervator.	Naywyżſze dobro, *y ſamo niewyczerpane zrzodło wßego dobra. Wßyſtkich rzeczy, ktòre zowiemy* światem, *jako Tworca, tak y Rządzca, y Zachowiciel.*
2. MUNDUS,	2 *SWIAT.*
Cælum habet ignem, ſtellas,	Niebo *ma ogień, gwiazdy,*

Nubes pendent in àëre.
Aves volant ſub nubibus.
Piſces natant in aquis.
Terra habet montes, ſylvas, campos, animalia, homines.
Ita ſunt plena habitatoribus ſuis quatuor elementa, quæ mundi ſunt maxima corpora.

3 CÆLUM.

Cælum rotatur, & ambit terram in medio ſtantem.
Sol ubi ubi eſt, fulget perpetuo, etſi
Nubila eum nobis eripiant; facitque ſuis radiis *lucem*, lux *diem*.
Ex oppoſito ſunt tenebræ, inde *nox*.
Nocte ſplendet luna, & ſtellæ micant, ſcintillant.
Veſperi eſt crepuſculum,

Obłoki *wißą na powietrzu.*
Ptacy *lataią pod obłokami.*
Ryby *pływaią w wodzie*
Ziemia *ma gòry, laſy, pola, zwierzęta, ludzie.*
Tak pełne ſą mießkańcow ſwoich cztery żywioły, ktòrè ſą świata naywiękße ciała.

3. *NIEBO.*

Niebo *ſię obraca, y obchodzi ziemię we ſrzodku ſtojącą.*
Słonce *gdziekolwiek jeſt, świeci uſtawicznie, lubo*
Chmury *nam je odeymują; y czyni promieniami ſwemi* światłość, *światłość* dzien.
Z drugiey ſtrony jeſt ciemność, *ztąd* noc.
w Nocy świeci Xiężyc, y Gwiazdy, błyßczą, iſkrzą.
w Wieczor jeſt zmierzch,

lum, mane aurora, & diluculum.	zmierzch, rano jutrzeńka y świt.
4. IGNIS.	4. OGIEN.
Ignis ardet, urit, & cremat,	Ogien *ſię pali, parzy y pożyra.*
Ejus ſcintilla ope chalybis e ſilice eliſa, & in ſuſcitabulo a fomite excepta, ſulphuratum, & inde candelam, vel lignum accendit.	*Jego iſkra ſtalą z krzemienia wykrzeſana, y w krzeſiwie od żagwie zajęta, ſiarczyſtą nic, a ztąd świecę, albo drewno zaświeca.*
Et flammam excitat, vel incendium, quod ædificia corripit.	*Y płomien wznieca albo pożar, ktòry domy pożyra.*
Fumus aſcendit inde, qui adhærens camino, abit in fuliginem.	*Dym ztąd powſtaje, ktòry zawieſiwßy ſię w kominie, obraca ſię w ſadzę.*
Ex torre fit titio.	*Z głowni żywey bywa głownia martwa.*
Ex pruna fit carbo.	*z żarzewia ſtaje ſię wągiel.*
Tandem quod remanet, eſt cinis, & favilla.	*Na oſtatku co zoſtaje, jeſt popioł, y perzyna.*
5. A E R.	5. *POWIETRZE.*
Aura ſpirat leniter.	Powietrze *cicho powiewa.*
Ventus flat valide.	Wiatr *potężnie wieje.*

Procella ſternit arbores.	Wiatr *gwałtowny wyrywa drzewa.*
Turbo ſe agit in gyrum.	Wicher *w koło ſię toczy.*
Ventus ſubterraneus excitat terræ motum.	*Wiatr podziemny trzęſienie ziemi ſprawuje,*
Terræ motus facit ruinas.	*Trzęſienie ziemie czyni zapadliny.*

6. AQUA. — 6. WODA.

Aqua ſcatet e fonte,	Woda *wynika z zrzodła*
defluit in torrente,	*ſcieka w potoku,*
manat in rivo,	*płynie w rzece,*
ſtat in ſtagno,	*ſtoi w jeziorze,*
fluit in flumine,	*Ciecze w ſtrumieniu,*
gyratur in vortice,	*Kręci ſię w wirze.*
facit paludes.	*Czyni bagniſka.*
Flumen habet ripas.	Rzeka *ma brzegi.*
Mare facit littora,	Morze *czyni brzegi,*
Sinus, Promontoria,	*Odnogi, gòry nadmorſkie.*
Inſulas, Peninſulas,	*Wyſpy, pòłwyſpy,*
Iſthmos, freta, & habet ſcòpulos.	*Międzyziemie, między morza, a ma ſkały.*

7. NUBES. — 7. OBŁOKI.

Ex aqua aſcendit vapor, inde fit nubes, & prope terram nebula, e nube ſtillat guttatim pluvia, & imber,	*Z wody wyſtępuje para, ztąd ſię ſtawa obłok; a bliſko ziemie mgła, z obłoku kapie kroplami deſzcz, y deſzcz gwałtowny.*
Quæ gelata, *grando*, ſemi-	*Ktòry zmarzły gradem,* na

ſemigelata *nix*, calefacta *rubigo* eſt.	*na pòł zmarzły* śniegiem , *zagrzany* rzeżogą *ſię zowie.*
In pluvioſa nube, ſoli oppoſita, apparet *iris*; gutta in aquam incidens, facit *bullam.*	*W dżdżowym obłoku, przeciwko ſłońcu poſtanowionym, pokazuje ſię* Tęcza; *Kropla na wodę padając, czyni bąbel.*
Multæ bullæ faciunt ſpumam.	*Wiele bąbeli czynią pianę.*
Aqua congelata fit glacies.	*Woda zmarzła ſtaje ſię lodem.*
Ros congelatus dicitur pruina.	*Roſa zmarzła zowie ſię frzonem.*
Ex ſulphureo vapore fit tonitru.	*Z ſiarczyſtey pary ſtawa ſię grzmot.*
Quod e nube erumpens cum fulgure tonat, & fulminat.	*Ktòry z obłoku wypadłſzy z błyſkawicą grzmi, y piorunem trzaſka.*
8. TERRA.	8. *ZIEMIA.*
Super terra ſunt montes alti, profundæ valles, elevati colles, cavæ ſpeluncæ, plani campi, opacæ ſylvæ.	*Na ziemi ſą gòry wyſokie, głębokie doliny, wynioſłe pagorki, wklęſłe jaſkinie, rowne pola, ciemne laſy.*
9. Terræ Fætus.	9. *Ziemſkie urodzaje*
Pratum fert gramina cum floribus & herbis,	*Łąka przynoſi trawę z kwieciem y ziołami,*

 które

bis, quæ deſecta fænum fiunt.	*ktòre podcięte, ſtanem ſię ſtawają.*
Arvum fert fruges, & olera.	*Rola przynoſi zboża y jarzyny.*
In ſylvis proveniunt fungi, fraga, myrtilli.	*W leſie rodzą ſię grzyby, poziomki, borowki*
Sub terra naſcuntur metalla, lapides, mineralia.	*Pod ziemią roſną kruſzce, kamienie, rudy.*

10. METALLA. / 10. *KRUSZCE.*

Plumbum eſt molle, & grave.	Ołow *jeſt miękí, y cięzki.*
Ferrum eſt durum, & durior *chalybs*.	Zelazo *twarde, a jeſzcze twardſza* ſtal.
Faciunt e *ſtanno* cantharos,	*Robią* z cyny *konwie*,
e cupro ahena, (bra,	z miedzi *kotły*.
ex aurichalco candela-	z moſiądzu *lichtarze*,
ex argento Thaleros,	z ſrebra *talary*,
Philippeos,	*Talary bite*,
& Thaleros imperiales,	y *Talery złote*,
Ex *auro* ducatos, ſcutatos,	ze złota *dukaty, czerwone złote.*
& ſolidos aureos.	y *Koronaty Portugały*,
Argentum vivum liquet ſemper, & corrodit metalla.	żywe ſrebro *płynie zawſze, y pożera kruſzce.*

11. LAPIDES.	11. *KAMIENIE.*
Arena & ſabulum ſunt comminutus lapis.	*Piaſek, y drobny piaſek jeſt rozkruſzony kamien.*
Saxum eſt pars petræ; Cos, ſilex, marmor &c. ſunt obſcuri lapides.	*Kamien jeſt ßtuka ſkały, oſła, krzemien, y inße ſą kamienie ciemne.*
Magnes attrahit ferrum.	Magnes *ciągnie do ſiebie żelazo.*
Gemmæ ſunt perlucidi lapilli, ut:	*Drogie kamienie ſą kamyczki jaſne, jako to:*
Candidus *Adamas*,	*biały Dyament,*
Rubeus *Rubinus*,	*czerwony Rubin,*
Cæruleus *Sapphirus*,	*modry Szafir,*
Viridis *Smaragdus*,	*zielony Szmaragd,*
Lutea *Hiacynthus* &c.	*żołty Hiacynt &c.*
Et micant, ſi angulati ſunt	*y bliſzczą ſię, kiedy ſą graniaſte.*
Margaritæ & *uniones* creſcunt in conchis.	*Perły małe, y wielkie roſną w ſkorupach.*
Corallia in marinis arbuſculis	*Korale na drzewach morſkich.*
Succinum colligitur ad mare, præcipue in Boruſſia.	*Burßtyn zbiera ſię przy morzu, oſobliwie w Pruſiech.*
Vitrum eſt ſimile criſtallo.	*Szkło podobne jeſt kryßtałowi.*
12. ARBOR.	12. *DRZEWO.*
E ſemine procreſcit planta.	*Z naſienia wyraſta ßczep.*
Planta abit in fruticem. (Fru-	*Szczep obraca ſię w krzak.* Kierz

Frutex abit in arborem.	*kierz obraca ſię w drzewo*
Arbor ſuſtentatur a radice,	*drzewo oſtawa ſię na korzeniu;*
E radice ſurgit ſtirps,	*z korzenia w gòrę idzie odziomek,*
Stirps dividit ſe in ramos & frondes.	*Odziomek dzieli ſię na gałęzie y rozgi,*
Quæ fiunt ex foliis,	*ktòre pochodzą z liścia,*
Cacumen eſt in ſummo	*Wierzchołek jeſt na ſamym wierzchu.*
Truncus adhæret radicibus.	*Pien wiſi na korzeniu.*
Caudex eſt deſectus ſtipes ſine ramis.	*Kłodzina jeſt ścięte drzewo bez gałęzi,*
Et habet corticem, & librum, pulpam, & medullam.	*a ma ſkòrę, y łyko, biel, y drzen.*
Viſcus adnaſcitur ramis, qui etiam gummi, reſinam, picem exſudant.	*Lep przyraſta do gałęzi, ktòre też kley, żywicę, ſmołę, z ſiebie wypußczają.*
13. Fructus arborum	13. *Owoce Drzewa:*
Poma decerpuntur a fructiferis arboribus.	*Owoce obrywają z owocorodnych drzew.*
Malum eſt rotundum,	*Jabłko jeſt okrągłe.*
Pyrum & ficus ſunt oblonga.	*Grußka, y figi podługowate.*
Ceraſum pendet longo petiolo.	*Wiſnia wiſi na długiey ßypułce.*
Prunum & Perſicum breviori.	*Sliwa, y brzoſkowina na kròtßey,*

(*Mo-*

Morum breviſſimo.	*Morwa na naykrotſzey,*
Nux juglans, avellana, & caſtanea, ſunt involuta cortici, & putamini.	*Włoſki orzech, laſkowy, y kaſztany, ſą okryte ſkòrką, y łupiną.*
Steriles arbores ſunt:	*Nieurodzayne drzewa ſą:*
Abies, alnus, alnetum. betula, cupreſſus. fagus Fraxinus, ſalix, tilia;	*Jedlina, olſza, olſzyna, Brzoza, Cypris, Buk, Jeſion, wierzba, lipa;*
Sed pleræque ſunt umbriferæ,	*Lecz z więkſzey częci ſą cieniſte.*
At juniperus & laurus ferunt baccas,	*Ale Jałowiec y bobkowe drzewo, przynoſzą jagody*
Pinus ſtrobilos,	*Sośnina ſzyſzki,*
Quercus glandes, & gallas.	*Dąb żołędzi, y dębowki.*
14. FLORES,	14. *KWIATKI.*
Inter flores ſunt nobiliſſimi primo vere:	*Między kwiatami nayznajomſze ſą na początku wioſny:*
Viola, Hyacinthus, narciſſus,	*Fiołki, hyacynt, narcyś.*
Tum lilia alba, vel lutea, & cærulea.	*Potym lilia biała, y żołta y modra.*
Tandem roſa, caryophillum & cætera.	*Potym roża, goździki, y tym podobne.*
Ex his vientur ſerta, & ſerviæ,	*Z tych wiją wience, y wonianki.*
Etiam	*Przy-*

Etiam adduntur herbæ odoratæ; ut amaracus,	*Przybierają ſię też do tego zioła pachnące, jako majeran,*
Ruta, lavendula,	*Ruta, lawenda,*
Roſmarinus, hyſſopus,	*Roſmaryn, izop,*
Nardus, ocimum,	*Szpikanard, bazylika,*
Salvia, menta, &c.	*Szołwia, mięta &c.*
Inter campeſtria, flores notiſſimi ſunt:	*Między polnym kwieciem nayznajomße ſą:*
Lilium convallium,	*Konwalia, albo lilia polna,*
Chamædrys, cyanus,	*Ozanka, modrak,*
Chamæmelum &c.	*Rumianek, &c.*
Inter herbas trifolium,	*Między ziołami, konicz,*
Abſynthium, acetoſa,	*Piołun, ßczaw,*
Urtica &c.	*Pokrzywa, &c.*
Tulipa eſt decus florum, at abſque odore	*Tulipan ozdobą jeſt ziół, jednak bez zapachu.*
15. OLERA.	*15. Ogrodne ſtrawy.*
In hortis naſcuntur olera, utpote;	*W ogrodach rodzą ſię ogrodne ſtrawy, jako to:*
Lactuca, braſſica,	*Sałata, kapuſta.*
Cepa, allium,	*Cybula, czoſnek,*
Cucurbita, ſiſer, rapa,	*Korb, marchew, rzepa,*
Raphanus major, & Raphanus minor.	*Rządkiew, y chrzan,*
Petroſelinum, cucumeres.	*Pietrußka, ogòrki,*
Pepones, ſcolymi,	*Melony, karczochy.*

16. FRUGES.

Quoddam frumentum crescit super culmum geniculis distinctum, ut: triticum, siligo, hordeum, in his habet spica aristas, aut est mutila, fovetque grana in gluma; quoddam pro spica, habet paniculam, grana continentem fasciatim, ut: avena, milium, ocymum.

Legumina habent siliquas, quae grana valvulis includunt, ut: pisum, faba, vicia, & his minora, ut: Lentes, cicera.

16. *ZBOZE.*

Niektòre zboże rośnie na zdzble kolankami rozdzielone, jako: pßenica, żyto, jęczmien, na tych ma kłos ość, albo jest bez ości, y ukrywa ziarna w plewie; niektòre miasto kłosa, ma pierzyste zdzieblisko, ziarna w sobie mające wiązankami, jako: owies, proso, tatarka.

Jarzyny mają strącze, ktòre ziarna w łupinach zawieraią, jako: groch, bob, wyka, y od tych mnieyße, jako: Soczewica, cieciorka.

17. FRUTICES.

Planta major & durior quam herba, dicitur frutex, ut sunt in ripis & stagnis *juncus*,

Scirpus *typhas* ferens.

Et nodosa, intusque cava *arundo*.

Ali-

17. *KRZEWIE.*

Krzew większy, y twardßy niż ziele, nazywa się krzew, jakie są przy brzegach rzecznych, y jeziorach sitowie.

Trzcia, pałki przynosi.

y kolankowa, a wewnątrz dziurawa trzcina.

Gdzie

Alibi roſæ, ribes, ſambucus, juniperus.

Item vitis, quæ emittit palmites, & hi capreolos, pampinos, ac racemos, quorum ſcapo uvæ pendent, continentes acinos.

18. ANIMALIA.

Animal vivit, ſentit, movetur, naſcitur, & moritur, ſtat, aut ſedet, aut cubat, aut graditur.

Alcion, quæ in mari nidulatur, tegitur plumis, volat pennis, habet duas alas, & totidem pedes, caudam, & roſtrum.

Fœmella in nido ponit ova, iiſque incubans, excludit pullos,

Ovum tegitur teſta, ſub qua eſt albumen, in hoc vitellus.

Gdzie indziey rożany krzew, porzyczki, bez, jałowiec.

Jako y winna macica, ktora z ſiebie wydawa winorośle, a te witeczki, winne liſtki, y grona, na ktòrych ſżypulce winne jagody wiſzą, peſtki w ſobie mające.

18. *ZWIERZĘTA.*

Zwierze żyje, czuje, ruſza ſię, rodzi ſię, y umiera, ſtoi, albo ſiedzi, albo leży, albo chodzi.

Zimorodek, ktòry ſię na morzu gniezdzi; odziany pierzem, lata ſkrzydłami, ma dwie ſkrzydła, y tyleż nog, ogon, y nos.

Samica w gniezdzie ſiedząc wylęga piſklęta.

Iaie okryte ſkorupą, pod ktòrą jeſt białek, w tym żołtek.

19. Aves Domesticæ.	19. *Domowe Ptacy.*
Gallus qui mane cantat habet cristam, & calcaria, castratus dicitur *capo*, & saginatur in ornithotrophio.	*Kur, ktòry rano pieje, ma grzebien, y ostrogi, rzezany zowie się kapłun, a karmią go w kurniku.*
Gallina ruspat fimentum, & colligit grana, sicut & columbæ, quæ edúcantur in columbario, & gallo cum sua meleagride.	*Kokoß grzebie w mierzwie, y zbiera ziarka, jako y gołębie, ktòre się wychowują w gołębniku, y Indyk z swoją indyczką.*
Formosus *Pavo* superbit pennis,	*Piękny Paw z pior się pyßni.*
Ciconia nidificat in tecto, *hirundo*, *passer*, *pica*, *monedula*, & *vespertilio*, seu *mus alatus* volitant circa domos.	*Bocian gniezdzi się na dachu, jaskołka, wrabel, sroka, kawka, y niedoperz czyli skrzydlasta myß, latają około dachow.*
20. OSCINES.	20. Spiewające Ptaki.
Luscinia cantat svavissime omnium.	*Słowik spiewa nad wßystkie naywdzięczniey.*
Alauda cantillat volitans in àëre,	*Skowronek wyspiewuje latając po powietrzu.*
Coturnix humi sedens, cæteræ in ramis arborum, ut peregrina luteola, fringilla, car-	*Przepiorka na ziemi siedząc, inße na gałązkach drzew, jako obcy kanarek, zięba, ßczygieł czy-*

carduelis, acanthis, linaria, parvus parus, galgulus, rubecula, curruca, &c. discolor psittacus, merula, sturnus, cum pica, & monedula, discunt humanas voces formare; Pleræque igitur solent includi caveis.

czyżyk, dzwoniec, sikora mała, wilga, gil, piegża, y inne, pstra papuga, kos, szpak, z sroką, y kawką, uczą się człowieczych słow wymawiać, niektòre więc zawierają w klatki.

21. *Aves campestres & sylvestres.*

Struthio est maximus ales, trochilus, minimus, *noctua* despicatissimus, *upupa* sordissimus, nam vescitur stercoribus.

Monucodiata rarissimus. Phasianus, turdus, tetra, attagen, perdix, rusticula, & turdus in deliciis habentur.

Inter reliquas potissimæ sunt: pervigil grus, gemens turtur, cuculus, palumbes, picus, garrulus, cornix, &c.

21, Ptaki Polne y Leśne.

Struś jest ptak naywiększy, krolik naymnieyszy, Sowa naywzgardnieyszy, dudek nayplugawszy, bo żyje pomiotem.

Rayski ptak nayrzadszy, Bażant, drop, głuszec, jarząbek, kuropatwa, pardwa, y jemiołucha, za roskosz osobliwą bywają.

Między inszemi nayprzednieysze są: czuły żoraw, wzdychająca synogarlica, kukawka, grzywacz, dzięcioł, soyka, wrona, y insze.

22. *Aves rapaces.*	22. Ptaki drapieżne.
Aquila rex avium ſolem intuetur.	*Orzeł Kròl ptaßy w słońce patrzy,*
Vultur & corvus nutriunt ſe morticiniis.	*Sęp, y kruk, żyją ścierwem.*
Milvus inſectatur pullos gallinaceos.	*Kania ugania ſię zä kurszętami.*
Falco, niſus, & accipiter captant aviculas.	*Sokoł, krogulec, y jaſtrząb łapią ptaßki.*
Aſtur captat columbas, & aves majores.	*Jaſtrząb wielki chwyta gołębie, y większe ptaki.*
23. *Aves Aquaticæ.*	23. Ptaſtwo wodne.
Candidus olor, anſer, & anas natant.	*Biały łabędź, gęś, y kaczka pływają.*
Mergus ſe mergit.	*Nurek nurza ſię.*
His annumera fulicam, Pelicanum, &c.	*Tym przyday łyſkę, bąka cudzoziemſkiego &c.*
Haliœtus & gavia divolantes, ſed ardea ſtans, in ripis captant piſces.	*Orzeł morſki, y rybitw z gòry na doł zlatując, ale czapla ſtojąc przy brzegach, chwytają ryby.*
Butio inſerit roſtrum aquæ, & mugit ut bos.	*Bąk wtyka nos w wodę y ryczy jako woł.*
Motacilla motat caudam.	*Pliſka chwieje ogonem.*
24. *Inſecta volantia.*	24. Robactwo latające.
Apis facit mel, quod depaſcit fucus.	*Pßczoła czyni miod, ktòry ſpaſa trąd.*

Veſpa, & crabro infeſtant aculeo, & imprimis pecus infeſtat œſtrum, nos autem muſca & culex.	*Oſa, y ßerßeń nagabają żądłem, a oſobliwie bydło trapi gies, nas żaś mucha, y komar.*
Gryllus cantillat.	*Swierzſzcz świerczy.*
Papilio eſt alata eruca.	*Motyl jeſt ſkrzydlaſta gąſienica.*
Scarabæus tegit alas vaginis.	*Chrząßcz pokrywa ſkrzydła ßupinami.*
Cicindela noctu nitet.	*Złotnik ſię lſni w nocy.*
25. *Quadrupedia.*	25. Czwornożne zwierzęta.
Canis cum catello eſt cuſtos domus.	*Pieś z ßczenięciem jeſt ſtrożem domowym,*
Catus purgat domum a muribus, quod etiam facit muſcipula.	*Kot czyści dom od myßy, to też czyni łapica.*
Sciurus, ſimia, & cercopithecus domi habentur delectamento.	*Wiewiorkę, małpę, y kotkę morſką, w domu chowają dla uciechy.*
Glis, & cæteri mures majores, ut muſtela, martes, viverra, infeſtant domum.	*Szczur, y inße myßy większe, jako łaſica, kuna, tchorz, uciązają dom.*
26. *Pecora,*	26. Bydło trzodne.
Taurus, vacca, & vitulus, pilis teguntur.	*Stadnik, krowa, y ciele, ßerſcią ſą okryte.*
Aries, ovis, cum agnello, geſtant lanam.	*baran, owca, z iagnięciem noßą na ſobie wełnę.*
Hir-	*Ko-*

Hircus cum capra & hædo, habent villos & aruncos.	*Koziel z kozą, y z koźlęciem, mają koſmy, y brody.*
Scrofa cum porcellis habent ſetas, at non cornua, at etiam biſulcas ungulas, ut illa.	*Swinia, z proſięty mają ßczeciny, ale rogow żadnych, wßakże też rozdwoione kopyta, jako ona.*
27. *Jumenta.*	27. Robotne bydło.
Aſinus, & mulus, geſtant onera.	*Oſieł, y muł, noßą cięzary.*
Equus, quem ornat juba, geſtat nos ipſos.	*Koń, ktorego zdobi grzywa, noſi nas ſamych.*
Camelus geſtat mercatorem, cum mercibus ſuis.	*Wielbłąd noſi kupca, z towarami jego.*
Elephas ars adtrahit pabulum proboſcide, habet duos prominentes dentes, & poteſt portare triginta viros.	*Słoń ciągnie w ſiebie karm trąbą, ma dwa z pyſku wyroſłe zęby, y może znieść na ſobie trzydzieſtu chłopow.*
28. *Feræ Pecudes.*	28. Dzikie bydlęta.
Urus, & bubulus ſunt feri boves.	*Tur, y bawoł ſą dzikie woły.*
Alces major equo, cujus tergus impenetrabile eſt, habet ramoſa cornua, ut & cervus.	*Łoś większy od konia, ktorego ſkora nieprzebita, ma rozłożyſte rogi, jako y jeleń.*

Sed caprea, cum hinnulo, habet fere cornua nulla.	*Ale ſarna z ſarnięciem niemal nie ma rogow.*
Capricornus habet prægrandia cornua,	*Kozierożec ma nader wielkie rogi,*
Rupicapra minuta; quibus ſe ad rupem ſuſpendit.	*Dźika koza bardzo drobne, za ktòre ſię na ſkale wieſza.*
Monoceros unum, ſed pretioſum,	*Jednorożec jeden, ale nader koſztowny.*
aper graſſatur dentibus,	*Dzik ſroży ſię kłami.*
Lepus pavet,	*Zając jeſt bojaźliwy,*
Cuniculus perfodit terram, ut & talpa, quæ grumos facit.	*Kròlik przekopuje ziemię, jako y kret, ktòry kupki czyni.*
29. *Feræ Beſtiæ.*	29. Dzikie zwierzęta.
Beſtiæ habent acutos ungues, & dentes, ſuntque carnivoræ, ut Leo Rex quadrupedum jubatus, & Leæna,	*Dzikie zwierzęta mają oſtre pazury, y zęby, y ſą mięſozrzalcy, jako Lew Kròl czworonożnych, grzywiaſty, y lwica.*
Maculoſa Panthera,	*Nakrapiany Ryś,*
Tygris immaniſſima omnium,	*Tygris nayſrożſzy ze wſzyſtkich,*
Villoſus urſus,	*Koſmaty niedzwiedź,*
Rapax lupus,	*Drapieżny wilk,*
Lynx pollens viſu,	*Oſtrowidz byſtro oki,*
Caudata vulpes acutiſſima omnium,	*Ogoniaſta liſzka, naychytrzeyſza ze wſzyſtkich,*
Eri-	*Jeż*

Erinaceus eſt aculeatus.	*Jeż jeſt iglaſty,*
Melis latebris gaudet.	*Zbik rad ſię kryje w ziemi.*
30. *Serpentes & reptilia.*	30. Węże y robactwo.
Angves repunt, & ſinuantur.	*Węże czołgają ſię y kręcą:*
Coluber in ſylva,	*Wielki wąż leſny,*
Natrix in aqua,	*Wodny w wodzie,*
Vipera in ſaxis,	*Zmija w ſkałach,*
Aſpis in campis,	*Zmija polna w polach,*
Boa in domibus,	*Wąż wielki w domach,*
Cæcilia eſt cæca.	*Slepy wąż jeſt ślepy.*
Pedes habent: lacerta,	*Nogi mają: jaſczurka,*
Salamandra igne vivens,	*Salamandra w ogniu żyjąca,*
Draco, ſerpens alatus, necat halitu.	*Smok, ſkrzydlaſty wąż, zabija tchnieniem.*
Baſiliſcus oculis,	*Bazyliſzek oczyma,*
Scorpius venenata cauda.	*Niedźwiadek jadowtym ogonem.*
31. *Inſecta repentia.*	31. Robactwo czołgające ſię.
Vermes rodunt res,	*Robacy gryzą rzeczy.*
Lumbricus terram,	*Gliſta ziemię,*
Eruca plantas,	*Goſienica ſczepy,*
Cicada fruges,	*Konik owoce,*
Curculio frumentum,	*Mol zbożny zboże,*
Teredo ligna,	*Czerw drzewny drzewa*
Tinea veſtes,	*Mol ſaty,*

Blatta librum,	*Mol Kſiege,*
Termites carnem, & caſeum.	*Robacy mięſo, y ſer,*
Acari capillum,	*Mole włos.*
Nos mordent; pediculus, ſaltans pulex, fætens cimex.	*Nas gryzą: weß, ſkokliwa pchła, ſmrodliwa pluſkwa.*
Ricinus ſanguiſug9 eſt,	*Kleßcz wyſyſa krew,*
Bombix facit ſericum,	*jedwabnica czyni jedwab*
Formica eſt laborioſa,	*Mrowka jeſt pracowita,*
Aranea texit araneum; rętia muſcis,	*Pająk tka pajęczynę, ſieci muchom.*
Cochlea teſtam circumfert.	*Slimak noſi ſkorupę z ſobą.*
32. *Amphibia.*	31. Wodnoziemne źwierzęta.
In terra, & aqua vivunt:	*Na ziemi, y wodzie żyją:*
Crocodilus immanis. & prædatrix beſtia Nili fluminis in Ægypto,	*Krokodyl okrutny, y łupiezny zwierz rzeki Nilus w Egypcie.*
Fiber habet pedes anſerinos ad natandum, & ſquammeam caudam.	*Bobr ma gęſie nogi do pływania, a łuſkawy ogon.*
Lutra, & coaxans rana cum bufone.	*Wydra y żegocząca żaba z parchatą żabą,*
Teſtudo, ſupra, & infra teſtis, ceu ſcuto cooperta.	*Zołw zwierzchu, y z dołu ſkorupami, jako zbroją okryty.*

34. *Pisces fluviatiles & lacustres.*

Piscis habet pinnas, quibus natat, & branchias, quibus respirat, & spinas loco ossium, præterea mas lactes, fæmina ova.

Quidam habent squammas; ut carpio, lucius. Alii sunt glabri, ut anguilla, mustella, accipenser est mucronatus, & excrescit ultra longitudinem viri.

Bucculentus, silurus est major illo, sed maximus est antacæus.

Apuæ, quæ gregatim natant, sunt minutissimi.

Alii hujus generis sunt; perca, alburnus, barbus, trutta, thymallus gobius, tinca, cancer, tegitur crusta, habetque chelas, & graditur porro, & retro.

34. Ryby rzeczne y jezierne.

Ryba ma skrzele, ktòremi pływa, y oskrzele, ktòremi oddycha, y ości miasto kości, nadto ma mlecz samiec, samica ikrę.

Niektòre mają łuski, jako karp, szczuka. Insze są gładkie, jako: Węgorz, miętus, jesiotr jest konczaty, y wyrasta nad wzrost chłopski.

Wielkogęby, *sum większy jest od niego, ale naywiększy jest wyż.*

Mrzewki, ktòre w kupie pływają, naymnieysze są.

Insze tegoż rodzaju są: okuń, płocica, barwina, pstrągi, lipień, kiełb, lin, rak, okryty skorą, y ma nozyce, y łazi w przod, wspak, y wzad.

Hirudo ſugit ſanguinem.	*Pijawka wyſyſa krew.*
34. *Marini Piſces, & Conchæ.*	34. Morſkie ryby, y ślimaki.
Piſcium marinorum eſt maximus cetus.	*Między morſkiemi rybami naywiękſzy wieloryb.*
Delphinus velociſſimus.	*Delfin nayprędſzy,*
Raja monſtroſiſſimus.	*Płaſzczka naypotworнieyſza,*
Alii ſunt; murænula, ſalmo.	*Inſze ſą: minog, łoſoś.*
Dantur etiam volatiles	*Są też ſkrzydlaſte.*
Appone: haleces, quæ ſunt ſalſæ, & paſſeres cum aſellis, qui arefacti afferuntur, & monſtra marina,	*Przyday do tego śledzie, ktòre ſą ſłone, ufląderki, z tokwiſzem, ktòre ſuche przywożą, y potwory morſkie,*
Phocam, Hippopotamum. Concha habet teſtas.	*Cielę y końia morſkiego. Pław ma ſkorupy.*
Oſtrea dat ſapidam carnem.	*Pław daje ſmaczne mięſo.*
Murex, dat purpuram,	*Małż morſki daje ſzarłat,*
Concha margaritifera, margaritas.	*Perłowy ruch, perły.*
35. *Homo.*	35. Człowiek.
Adamus primus homo eſt creatus ſexta die crea-	*Adam pierwſzy człowiek ſtworzony jeſt dnia ſzoſte-*

creationis a Deo, ad imaginem Dei, e gleba terræ.	*ſtego ſtworzenia od Boga, na wyobrażenie Boſkie z bryły ziemie.*
Et Eva prima mulier, eſt formata e coſta viri.	*A Ewa pierwßa niewiaſta ukßtałtowana z kości mężowey.*
Hi a diabolo ſub ſpecie ſerpentis ſeducti, cum comederent de fructu vetitæ arboris, damnabantur ad miſeriam, & mortem, cum omni ſua poſteritate, & ejiciebantur e Paradiſo.	*Ci od diabła w poſtaci wężowey zwiedzieni, gdy jedli z owocu zakazanego drzewa, potępieni byli na nędzę, y śmierć, ze wßyſtkim ſwoim potomſtwem, y byli wyrzuceni z Raju.*
36. *Septem Ætates Hominis.*	36. Siedm wiekow człowieczych.
Homo eſt primum infans, deinde puer,	*Człowiek jeſt naprzod dzięcięciem, potym chłopięciem,*
Tum adoleſcens, inde juvenis, poſtea vir,	*Daley młokoſem, ztąd młodzięcem, potym mężem.*
Dehinc ſenex,	*Dopieroż ſtarym,*
Tandem ſilicernius.	*Naoſtatek zgrzybiałym.*
Sic etiam in altero ſexu ſunt pupa, puella, virgo, mulier, vetula, anus decrepita.	*Tak też w drugiey płci, są dziewczynka, dziewczyna, panna, niewiaſta, baba, baba zgrzybiała.*

37. *Membra Hominis externa.*

Caput eſt ſupra collum, quod deſinit in axillis.

Pars anterior eſt jugulum. poſterior cervix.

Pectus eſt ante, retro dorſum, a tergo ſcapulæ, a quibus pendent humeri, ab his brachia, cum cubito, inde ad utrumque latus manus dextra, & ſiniſtra, humeros excipiunt lumbi cum coxis, femur, tum crus, intermedio genu, in quo ſura, cum tibia, abhinc tali, calx, & ſolea.

In extremo ballus, cum 4. reliquis digitis.

38. *Caput & manus.*

In capite ſunt: capillus, qui pectitur pectine; binæ aures, tempora, & facies.

In facie ſunt: frons, uterque oculus, naſus,

37. Członki człowiecze powierzchne.

Głowa jeſt na wierzchu ſzyi, k òra ſię kończy na pachach.

Przednia część jeſt podgarlek, tylna kark.

Pierś jeſt na przodku, na zadzie grzbiet, na grzbiecie łopatki, na ktòrych wiſzą ramiona, na tych barki z łokciem, ztąd z obu ſtron bokow ręka prawa, y lewa, po ramionach naſtępują lędźwie, z udami, udo, potym, golen, między tym kolano, na ktòrym łyſty, z rurą, potym kostki, pięta, y podeſzwa,

Na końcu palec wielki, z 4. drugiemi palcami.

37. Głowa y ręce.

Na głowie ſą: włos, ktòry ſię czeſze grzebieniem, dwie uſzy, ſkronie y twarz.

Na twarzy ſą: czoło, oczy obie, nos,

z dwie-

ſus, cum duabus naribus, os, genæ, & mentum,	*z dwiema nozdrzami, uſta, jagody, y podbrodek.*
Os ſeptum eſt miſtace, & labiis.	*Gęba obraſta wąſami, y wargami.*
Lingua, cum palato ſepta eſt dentibus, & maxilla.	*Język, z podniebieniem, otoczony jeſt zębami, y czeluścią.*
Virile mentùm tegitur barba.	*Podbrodek męſki okrywa ſię brodą.*
Sed oculus, in quo albugo, & pupilla, tegitur palpebris, & ſupercilio.	*Ale oko, w ktòrym bielmo, y zrzenica, pokrywa ſię powiekami, y brwiami.*
Contracta manus eſt pugnus, & aperta, eſt palma, in medio eſt vola.	*Ręka ściśniona jeſt pięść, a otwarta jeſt dłoń, w pośrzodku jeſt dłoń ſpodnia.*
Extremitas eſt pòllex, cum quatuor digitis, indice, medio, annulari, & auriculari.	*Z końca jeſt wielki palec, z czterma palcami, ukazującym, ſrzednim, pierścieniowym, y zauſznym.*
In quolibet ſunt tres articuli, & totidem condili, cum ùnguibus.	*Na każdym ſą trzy członki, y tyle kłykciow, z paznokciami.*
39. *Caro & viſcera.*	39. Ciało, y wnętrzności.
In corpore ſunt: cutis, cum membranis.	*W ciele ſą: ſkòra z błonkami.*
Caro	*Mię-*

Caro, cum mufculis,	*Mięſo z myſzkami,*
Canales, cartilagines,	*żyły, chrząſtki.*
Oſſa, & viſcera,	*Kośći, y wnętrznośći*
Detracta cute apparet caro,	*Zdiąwſzy ſkòrę, widać mięſo,*
Non continua maſſa,	*Nie w jedney ſztuce,*
Sed diſtributa,	*Ale rozdzielone,*
Tanquam in farcimina, quæ muſculos vocamus, qui numerantur quadringenta quinque.	*Iakoby na kiſzki, co myſzkami zowiemy, ktòrych liczą czteryſta pięć.*
Canales ſpirituum, ad movenda membra.	*Rynienki żywotnych duchow do poruſzenia członkow.*
Viſcera ſunt interna membra, ut: in capite cerebrum, circumdatum cranio, & pericranio.	*Wnętrznośći ſą wnętrzne członki, jako: w głowie mozg, obłożony czaſzką y ſkorą.*
In pectore cor, obvolutum præcordio, & pulmo, qui reſpirat.	*W pierſiach ſerce obwinione błonką ſerdeczną, y pluce, ktòre oddychają.*
In ventre ventriculus, & inteſtina, omento obducta.	*W brzuchu żołądek, y trzewa, kałdonem obwite.*
Jecur a ſiniſtro, ei oppoſitus, lien, duo renes cum veſica.	*wątroba w lewey ſtronie jey, naprzeciwko położona śledziona, dwie nerki z macherzyną.*
Pe-	*Pierś*

Pectus a ventre dividitur craſſa membrana, quæ vocatur diaphragma.	*Pierś od brzucha rozdziela ſię błoną, ktòra ſię zowie oſierdziem.*
40. *Canales, & oſsa.*	40. Ryny, y kości.
Canales corporis ſunt:	*Rynny ciała ſą:*
Venæ, quæ ſanguinem ex hepate;	*żyły, ktòre krew z wątroby;*
Arteria, quæ calorem, & vitam a corde;	*żyły pulſowe, ktòre ciepło y żywot od ſerca.*
Nervi, qui ſenſum, & motum a cerebro per corpus deferunt.	*Suche żyły, ktòre zmyſł, y poruſsanie od mozgu, przez ciało wydawają.*
Hæc tria invenis ubique ſociata.	*te troje znaydzieſs w żyłach wſsędzie poſpołu.*
Porro ab ore, eſt gula via cibi & potus, in ventriculum.	*Daley od uſt, jeſt gardło drogą pokarmu y napoju, do żołądka.*
Et juxta hanc ad pulmonem trachea pro reſpiratione.	*Y według tey do płuc krtan dla oddechu.*
Oſſa ſunt in capite; calvaria, duæ maxillæ, cum 32. dentibus.	*Kości ſą w głowie: czaſska, dwie ſſczeki z 32. zębami.*
Tum ſpina dorſi, columna corporis, conſtans 34. vertebris, ut corpus ſe flectere queat.	*Potym kość pacierzowa, ſłup ciała, złożony z 34. pacierzy, aby ciało gibać ſię mogło.*
Coſtæ, quarum 24. ſunt.	*żebra, ktòrych 24. ſą.*
Os	*Kość*

Os pectoris, duæ ſcapulæ, os ſeſſibuli.	*Kość pierſiowa, dwie łopatki, biodrowa kość.*
Lacerti, & ulnæ, tibiæ, anterior, & poſterior fibula.	*Barki, y łokcie, rury u nog, golen przednia, y poślednia.*
Oſſa manus ſunt 34.	*Kości w ręce jeſt 34.*
Pedis 30	*W nodze 30.*
In oſſibus eſt medulla.	*W kościach jeſt ſzpik.*
41. *Senſus externi, & interni.*	41. Zewnętrzne zmyſły, y wnętrzne.
Externi ſenſus ſunt 5.	*Zewnętrznych zmyſłow jeſt 5.*
Oculus videt colores, quid album, vel atrum, viride, vel cæruleum, rubrum aut luteum ſit.	*Oko widzi farby, co białe, albo czarne, zielone, albo modre, czerwone, albo żołte.*
Auris audit ſonos, tam naturales voces; & verba: quam artificiales; tonos muſicos.	*Ucho ſłyſzy dzwięki, tak pryrodzone głoſy, y ſłowa, jako y ſztuczne, głoſy muzyczne.*
Naſus olfacit odores, & fætores.	*Nos wonia zapach, y ſmrody*
Lingua cum palato guſtat ſapores, quid dulce, aut amarum, acre, aut acidum, acerbum, aut auſterum?	*Język z podniebieniem koſztuje ſmakow, co ſłodkie, albo gorzkie, oſtre, albo kwaſne, przykre, albo cierpkie?*

Ma- Rę-

Manus dignoſcit tangendo rerum quantitatem, & qualitatem, ut: calidum, & frigidum, humidum, & ſiccum, durum, & molle, læve, & aſperum, grave, & leve.	*Ręka rozeznawa dotknieniem rzeczy miarę, y jakość, jako to: ciepłe, y zimne, wilgotne, y ſuche, twarde, y miękkie, gładkie, y chropowate, ciężkie, y lekkie.*
Senſus interni ſunt tres:	*Zmyſły wnętrzne ſą trzy:*
Senſus communis ſub ſincipite: apprehendit a ſenſibus externis perceptas res.	*Zmyſł poſpolity pod ciemieniem, poymuje od zmyſłow zewnętrznych rzeczy przyjęte.*
Phantaſia ſub vertice dijudicat res iſtas, cogitat, ſomniat;	*fantazya pod wierzchem głowy rozſądza te rzeczy, myśli, marzy;*
Memoria ſub occipite ſingula recondit, & depromit;	*Pamięc pod tyłem głowy wßyſtko zachowuje, y wydaje znowu;*
Quædam deperdit, & hoc eſt *oblivio*,	*Drugie gubi, y to jeſt zapomnienie.*
Somnus eſt requies ſenſuum.	*Sen jeſt odpoczynkiem zmyſłow.*
42. *Anima Hominis.*	42. Duſza ludzka.
Anima eſt corporis vita, una in toto.	*Dußa jeſt ciała żywotem, jedna w całym.*
In plantis tantum vegetativa;	*W ßczepach tylko rußająca ſię.*

Simul ſenſitiva in animalibus;	*Więc y czująca w zwierzętach;*
Etiam rationalis in homine.	*także y rozumna w człowieku.*
Hæc conſiſtit in tribus:	*Ta zależy we trzech rzeczach:*
Primo in mente, ſive in intellectu, quo cognoſcit, & intelligit:	*naprżod w rozumie, alb w rozumieniu, ktòry poznawa, y rozumie;*
Bonum, & malum, vel verum, vel apparens.	*Dobre, y złe, albo prawdziwe, albo podobne*
Deinde in voluntate, qua eligit, & concupiſcit, aut rejicit, aut averſatur cognitum.	*Potym w woli, ktòrą obiera. y pożąda albo odrzuca, y obrzydza ſobie pożądaną rzecz.*
tertio in animo, quo proſequitur bonum electum, vel fugit rejectum malum.	*Potrzecie w umyśle, ktòrym ſię chwyta dobra obranego. albo ſię chron odrzucònego złego.*
Hinc oritur ſpes, & timor in cupidine, & averſatione.	*Ztąd rodzi ſię nadzieja y bojaźń w pożądliwości y obrzydliwości.*
Hinc etiam amor & gaudium in fruitione; ſed ira, ac dolor in paſſione.	*Ztąd też jeſt miłość y radość w używaniu, al gniew, y bol w cierpieniu.*
Vera cognitio rei eſt ſcientia, falſa error, opinio, ſuſpicio.	*Prawdziwa znajomośc rzeczy jeſt umieiętnością fałſywa błędem, mniemaniem, podeyrzeniem*

43. *Deformes & monſtroſi.*	43. Nieurodziwi y potworni.
Monſtroſi & deformes ſunt, qui corpore abeunt a communi forma, ut ſunt: immanis gigas, nanus pumilio,	*Potworni y nie urodziwi ſą, ktòrzy ciałem odſtępują od poſpolitego kſztałtu, jako ſą: ſrogi olbrzym, maluczki karzeł.*
Bicorpor, biceps, & id genus monſtra.	*Dwoiſtego ciała, dwoygłowy, y tym podobne potwory.*
His quodammodo a nonnullis accenſentur:	*Do tych od niektòrych poniekąd przyłączają ſię:*
Capito, naſo,	*Głowacze, noſale,*
Labeo, bucco,	*Wargalce, gębale,*
Strabo, obſtipus,	*Koziookie, krzywoſzyie,*
Strumoſus, gibboſus,	*Wolowaci, garbale,*
Loripes,	*Krzywonoge,*
Cilo,	*Głowo podługowaci,*
Adde his calvaſtrum.	*Przyday do tych łyſego.*
44. *Hortorum cultura.*	44. Ogrodowa uprawa.
Hominem vidimus, jam pergamus ad victum hominis, & ad mechanicas artes, quæ huc faciunt.	*Widzieliśmy człowieka, Iuż teraz przyſtąpmy do żywności człowieka, y do ſztuk rzemieślniczych, ktòre do tego ſłużą.*

Primus, & antiquissimus victus, erant terræ fruges.	*Naypierwßa, y nayſtarßa żywność była ziemſkie urodzaie.*
Hinc etiam primus labor Adami, horti cultura.	*Ztąd też pierwßa robota Adama, ogrodna uprawa.*
Hortulanus in viridario, fodit ligone, aut bipalio, facitque pulvinulos, ac plantaria, quibus inserit semina, & plantas.	*Ogrodnik w wirydarzu, kopie rydlem, albo motyczką, y czyni grżądki, y ßczepowe leßki, na ktòrych ſieie naſiona, y ßczepy.*
Arborator in pomario plantat arbores, inseritque surculos vivis radicibus;	*Sadowy w ſadzie ſadzi drzewa, y wßczepia latoroſl w płonki.*
Hortum sepit, aut muro, aut macerie, aut vacera, aut plancis, aut sepe, quæ flexa e sudibus & vitilibus, vel dumis & vepribus.	*Ogrod ogradza, albo murem, albo lepianką, albo parkanem, albo blekiem, albo płotem, ktòry upleciony z kołow y chroſtu, albo krzewiną, y chroſtem.*
Ornatur ambulacris, & pergulis;	*Przyozdabają go przechądzkami, y gankami;*
Rigatur fontanis, e fideliis.	*kropią go wodą ſtudzienną, ze dzbanow.*
45. *Agricultura.*	45. Uprawa roli.
Arator jungit boves aratro.	*Oracz zaprząga woły do pługu,*
trzy-	*y trzy-*

& tenens leva stivam, dextra rallam, qua amovet glebas, scindit terram vomere, & dentali, quæ antea fimo est stercorata, facitque sulcos;	*y trzymając lewą rosochy, prawą kozicę, ktòrą odwala skiby, przeorywa ziemię lemieszem y krojem, ktòra wprzod gnojem uprawiona była, y czyni brozdy.*
Tum seminat semen, & inoccat occa,	*Potym sieie nasienie, y zawłoczy broną.*
Messor metit maturas fruges falce messoria, colligit manipulos, & colligat mergites.	*Zeńca żnie dostałe zboże sierzpem, zgromadza garści, y wiąże snopy,*
Tritor in area horrei, triturat frumentum flagello, jactat ventilabro, atquē ita, cum palea est separata, & stramen, in saccos congerit.	*Młoczek na gumnie młoci zboże cepem, wieje szuflą, y tak, gdy plewa na stronę odeydzie, y słoma się oddzieli, sypie w miechy.*
Fænisēca in prato facit fænum, defalcans gramen falce fænaria, corroditque rastris, componit acervos furca, & convehit vehibus in fænile.	*Kosiarz na łące czyni siano, podcinając trawę kosą trawną, y zgrabia grabiami, czyni kopy siennemi widłami, y wozi furami do siennika.*

46. *Pecuaria.*

Agrorum cultus, & res pecuaria, erat antiquissimis temporibus Regum, & Heroum, hodie est tantum infimæ plebis cura.

Bubulcus evocat armenta e ovilibus buccina, & ducit pastum.

Opilio pascit gregem instructus fistula, & pera: ut & pedo, habens secum molossum, qui munitus est contra lupos millo.

Sues saginantur ex aquaticulo haræ.

Villica mulget ubera vaccæ ad præsepe super mulctram, & facit in vase butyraceo butyrum ex flore lactis, & ex coagulo, caseos.

Ovibus, detondetur lana, ex qua conficiuntur variæ vestes.

47.

46. Bydlęce gospodarstwo.

Uprawa roli, y bydlne gospodarstwo, było od dawnych czasow Krolow.y Bohatyrow, dziś jest tylko nayniższego gminu w staraniu.

Pastuch ztrębuje bydło z obor trąbą rogową, y żenie je na paszę..

Owcarz pasie trzodę opatrzony piszczałką, y torbą, jaką y maczugą, mając z sobą psa owczarskiego, ktory obwarowany przeciw wilkom kolącą obrożą.

Swinie karmią z koryta swinskiego.

Włodarka doi wymiona krowy przy złobie nad skopcem, y czyni w maślnicy masło z śmietany, a z siadłego mleka, sery.

Z owiec strzygą wełnę, z ktorey robią rozliczne szaty.

47.

47. *Mellificium.*	47. Miodu robienie,
Apes emittunt examen adduntque illi Ducem.	*Pßczoły ſię roją, y przydawają rojowi Krola.*
Examen illud cum avolaturum eſt, revocatur tinnitu vaſis æneі, & includitur novo alveario.	*Roy ten gdy ma odlecieć, wraca ſię na brzęk miednicy, y zbiera ſię w nowy ul.*
Struunt ſexangulares cellulas, complentque eas melligine, & faciunt favos, ex quibus mel effluit.	*Buduią ßeść graniaſte przegrodki, y napełniają je ſokiem, y czynią plaſtry, z ktòrych miod płynie.*
Crates igne liquati, abeunt in ceram.	*Wößczyny ogniem rozpußczone, w woſk ſię obracaią,*
48. *Molitura.*	48. Mlewo.
In mola currit lapis ſuper lapidem circumagente rota, & conterit per infundibulum infuſa grana, ſeparatque furfurem, qui decidit in ciſtam a farina elabente per excuſſorium.	*We młynie biega kamien na kamieniu kołem obracany, y zciera przez koß zaſute ziarna, y oddziela otręby, ktòre ſpadaią do ſkrzyni od mąki przepadającey przez pytel.*
Talis mola primum fuit mola manuaria.	*Taki młyn był naprzod młyn ręczny.*

Deinde mola jumentaria, porro mola aquatica, tandem mola alata, ſeu pneumatica.

Potym młyn końſki, znowu młyn wodny, na oſtatek młyn wietrzny, albo wietrak.

49. *Panificium.*

49. Piekarſtwo.

Piſtor cernit farinam cribro pollinario, & indit mactræ.

Piekarz przeſiewa mąkę ſitem mącznym, y ſypie do dzieży.

Tum affundit aquam, facit maſſam, depſitque eam ſpatha lignea, deinde format panes, placentas, ſimilas, ſpiras, poſtimponit pallæ, & ingerit furno per præfurnium;

Potym przylewa wody, czyni ciaſto, y rozczynia tę kopyścią drewnianą, potym robi chleb, kołacze, zemle, obarzanki; toż dopièro kładzie je na łopatę, y wſadza do pieca chlebowego, przez czeluście;

Sed prius eruit rutabulo ignem, & carbones, quos infra congerit, & ſic panis pinſitur, qui habet extra cruſtam, & intus micam.

Ale wprzod wygarnia koſiorem ogien, y węgle, ktòre na doł do kupy zgarnia, y tak ſię chleb piecze, ktòry powierzchu ma ſkòrę, a wewnątrz kruſzynę.

50. *Piſcatio.*

50. Łowienie ryb.

Piſcator captat piſces ſive in littore hamo, qui ab arundine filo

Rybołow łowi ryby, albo w Iezierze wędą, ktòra z wędnego pręta

filo pendet, & cui inhæret eſca; ſive funda, quæ pendens pertica aquæ immittitur, ſive in cymba reti, ſive naſſa, quæ per noctem demergitur.	*na nici wiſi, y na ktòrym zahaczona nęta, albo więcierzem, ktòry wiſząc na żerdzi, w wodę ſię wpuſzcza, albo w czołnie ſiecią, albo matnią, ktòrą przez noc zanurzają.*
51. *Aucupium.*	51. Ptaſznictwo.
Auceps extruit aream, ſuperſtruit illi rete aucupatorium, obſipat eſcam, & abdens ſe in latibulum, allicit aves cantu illicum,	*Ptaſznik wyſtawia gaik, zaſtawia ſieć ptaſzą. poſypuie nętę, y ſchroniwſzy ſię do budy, przyłudza ptaki ſwierzgotaniem wabnych ptakow,*
quæ partim in area currunt, partim caveis incluſæ ſunt,	*Ktòre częścią na gumnienku biegają, częścią w klatkach ſiedzą,*
Atque ita obruit reti tranſvolantes aves, dum ſe ad eſcam demittunt,	*Y tak ogarnia ſiatką przelatujące ptaki, gdy na pokarm padaią,*
Aut tendit tendiculas, quibus ſeipſas ſuſpendunt, & ſuffocant,	*Albo ſtawia ſidła, na ktòrych ſię zawieſzają, y zadawiają,*
Aut exponit viſcatos calamos,	*Albo wyſtawia lepowe rozgi,*
Quibus, ſi inſident, im-	*Na ktòrych, gdy wſiędą,* mot-

implicant pennas, ut nequeant avolare, & decidunt in terram, aut captat pertica, vel decipula.	*uwiklą pierze, że nie mogą ulecieć, y ſpadają na ziemię, albo je łowi żerdką, albo łapaczką.*
52. *Venatus.*	51. Myśliſtwo.
Venator venatur feras, dum ſylvam cingit caſſibus, qui tenduntur ſuper furcillas.	*Myśliwiec łowi zwierze, gdy las obſtawia ſieciami, ktòre ſtawiają na ſoſzkach.*
Canis ſagax feras veſtigat, aut indagat odoratu.	*Wyżeł źwierza ślakuie, albo zwietrza węchem.*
vertagus perſequitur eas.	*Chart goni.*
Lupus incidit in foveam.	*Wilk wpada do dołu,*
Cervus fugiens incidit in plagas.	*Jelen uciekając wpada w ſiec.*
Aper tranſverberatur venabulo.	*Dzik przebity bywa oſzczepem.*
Urſus mordetur a canibus, & tunditur clava.	*Niedzwiedź kąſany od pſow, y tłuczony pałką.*
Si quid effugit, evadit, ut lepus, & vulpes.	*Co przebędzie, uchodzi, jako to zając, y liſzka.*
53. *Lanionia.*	53. Rzeź.
Lanio mactat pecudem ſaginatam, proſternit clava,	*Rzeźnik bije bydle karmne, obala obuchem,*

Vel al-

vel jugulat clunaculo, excoriat, diſſecatque, carnes venum exponit in macello.	*albo dorzyna nożem rzeźniczym, obeymuje ze ſkòry, y rozrębuie mięſo na przedaż wykłada w jatce.*
Suem glabrat igne, vel aqua fervida, & facit pernas, petaſones, & ſuccidias;	*Swinię opała ogniem, albo oparza ukropem, y czyni ſzołdry, ſchaby, y połcie;*
Præterea varia farcimina & botulos.	*Nad to rożne kißki, y kiełbaſy.*
Adeps & ſebum eliquatur.	*Sadło, y łoy wyſkwarzają,*
54. *Coquinaria.*	54. Kucharſtwo.
Promus profert e penu obſonia, ea accipit coquus, & coquit varia eſculenta.	*Szafarz wydawa z ßpiżarni ſtrawę, tę odbiera Kucharz y warzy rozmaite potrawy.*
Aves deplumat prius, & exenterat;	*Ptaki oſkubuie wprzod, y wywnątrza.*
Piſces diſquammat, & exenterat	*Ryby oczeſuie, y płata.*
Quaſdam carnes lardo trajectat ope lardarii.	*Niektòre mięſo ſłoniną ßpikuie, zażywając ßpikulca.*
Lepores exuit, tum elixat ollis, & cacabis in focu, ſpumatque lingula, elixata condit	*Zające obeymuie, potym obwarza w garkach, y kociołkach na ogniſku, y ßumuie warzochwią, odwarzone zaprawia*
aro-	*kor-*

aromatibus, quæ comminuit paſtillo in mortario, aut terit radula,	*korzeniem, ktòre tłucze tłuczkiem w mozdzierzu, albo trze w tarce.*
Quædam aſſat verubus, authomato, vel ſuper craticulam, vel frigit fartagine ſuper tripodem.	*Niektòre piecze na rożnach, kołowrotkiem, albo na roście, albo ſmaży w panewce, na trzynogu.*
Vaſa coquinaria ſunt præterea: rutabulum, ignitabulum, trua, in qua eluuntur catini & patinæ, pruniceps, culter inciſorius, qualus, corbis, & ſcopæ.	*Kuchenne ſtatki ſą nad to: ożog krzeſiwo, międnica, w ktòrey płoczą miſy, y pòłmiſki, kleßcze do węgla, ſiekacz. ſitko, koß, y miotła.*

55. *Vindemia.*	55. Zbieranie wina.
Vinum creſcit in vinea ubi vites propagantur, & viminibus ad arbores, vel ad palos vel ad juga alligantur;	*Wino rośnie w winnicy, kędy ſię macice rozraſtają, y witkami do drzew, albo do kołow, albo do palow przywięzują;*
Cum tempus adeſt vindemiandi, abſcindunt botros, & comportant trimodiis, conjiciuntque in lacum, cal-	*Gdy czas naſtąpi zbierania wina, obrzynają grona, y znoßą ćwiertnami, y wſypują w winne kadzie, wy-*

calcant pedibus, aut tundunt ligneo pilo;

wydeptują nogami, albo wybijają drewnianą ſtępą,

Et exprimunt ſuccum torculari, qui dicitur muſtum, & orca exceptum, doliis infunditur.

Y wytłaczają ſok praſą, który ſię zowie moßcz, y do cebra wlany, w inne beczki leją.

operculatur, & in cellulis, ſuper cantherios abditum, in vinum abit.

Szpuntuią, y w piwnicy na legarach poſtawione w wino ſię obraca.

e dolio promitur ſiphone, aut tubulo, in quo eſt epiſtomium.

Z beczki go dobywają lirarem, albo rurką, w którey jeſt kòrek.

55. *Zythopeja.*

56. Piwowarſtwo.

Ubi non habetur vinum, bibitur cereviſia,

Gdzie nie maß wina, piją piwo,

Quæ ex byne, & lupulo in aheno coquitur, poſt in lacus effunditur, & frigefacta, labris in cellaria defertur, & vaſis infunditur.

Które z ſłodu, y chmielu w kotle warzą, potym je do kadzi wylewają, y oſtudzone, cebrami do piwnic noßą, y w beczki leją.

Vinum ſublimatum e fæcibus vini, in aheno, cui impoſitum eſt alem-

Gorzałka z drożdzy, winnych w kotle, na którym poſtawiony

alembicum, vi caloris extractum, diſtillat in vitrum per tubum.	*alembik, mocą ciepła wyciągniona, kapie przez rury do ßklenice.*
Vinum & cereviſia aceſcens, fit acetum.	*Z wina, y piwa gdy zkwaśnieje, ſtaje ſię ocet.*
Ex vino & melle faciunt mulſum.	*Z wina y miodu warzą miod pity.*
57. *Convivium.*	57. Bankiet.
Cum apparatur convivium, menſa ſternitur tapetibus, & mappa a triclinariis,	*Gdy gotują bankiet, nakrywa ſię ſtoł kobiercami, y obruſem od kredencerzow,*
Qui præterea apponunt orbes, cochlearia, cultros cum fuſcinulis, mappulas, panem cum ſalino.	*Ktòrzy nad to kładą talerze, łyßki, noże z widelcami, ſerwety, chleb z ſolniczką.*
Fercula inferuntur in patinis, artocreæ in lance.	*Potrawy przynoßą na miſach, paßtety na miſach płaſkich.*
Convivæ ab hoſpite introducti abluunt manus e gutturnio, vel ex aquali ſuper malluvium. aut pelvim, terguntq; mantili, tum aſſident menſæ per ſedilia.	*Goście od goſpodarza wprowadzeni umywają ręce z lawaterza, albo z nalewki nad ſzaflikiem, albo miednicą, y ucierają ręcznikem, potym ſiadają za ſtoł na ſtołkach.*

Stru- *Kray-*

ſtructor dearturat dapes. & diſtribuit.

Krayczy rozbiera potrawy, y rozdawa.

Aſſaturis interponuntur embammata in ſcutellis.

Między pieczyſte ſtawiają muſztardy na przyſtawkach.

Pincerna infundit potum ex urceo, vel cantharo, vel lagena in pocula & vitra, quæ extant in abaco, & porrigit convivatori, qui hoſpitibus propinat.

Czeſnik nalewa napoju ze dzbana, albo z konwie, albo z flaſzy w kubki y ſzklenice. ktòre ſtoją na kredenſie, y podawa Goſpodarzowi, ktòry do gośći pije.

53. *Tractatio lini.*

53. *Lniarſtwo.*

Linum, & canabis aquis macerata, rurſumque ſiccata, contunduntur frangibulo ligneo, ubi cortices decidunt, tum carminantur carmine ferreo, ubi ſtupa ſeparatur.

Len, y konopie w wodzie wymoczone, y znowu oſuſzone; trą cierlicą, jak pazdzierze ſpadnie, potym czeſzą ſzczotką żelazną, gdzie ſię zgrzebie odłączają.

Linum purum alligatur colo a netrice, quæ ſiniſtra filum trahit; dextra rhombum vel fuſum, in quo verticulus verſat.

Czyſty len przywiązany bywa do krzela od prządki, ktòra lewą nić przędzie, prawą kołowrot, albo wrzeciono, na ktòrym wrzeciennik, obraca.

Fi-

Ni-

Fila accipit volva, inde deducuntur in alabrum, hinc vel glomi glomerantur, vel faſciculi fiunt.	*Nici ſię wiją, ztąd ſię motają na motowidło, z tego albo kłębki wiją, albo przędziona czynią.*
59. *Textura.*	59. Tkactwo.
Textor diducit in ſtamen glomos, & circumvolvit jugo, ac ſedens in textrino calcat pedibus inſilia;	*Tkacz zwija przędzę, y zwija na wał, y ſiedząc za krosnami przebiera nogami na podnożkach.*
Liciis diducit ſtamen, & trajicit radium, in quo eſt trama, ac denſat pectine, atque ita conficit linum.	*Rozdziela oſnowę, y y przerzuca czołnek na ktòrym jeſt wątek, y przybija płochą, y tak robi płotno.*
ſic etiam pannifex facit pannum ex lana.	*Ták też ſukiennik tka ſukno z wełny.*
60. *Lintea.*	60. Wyprawa płotna.
Linteamina inſolantur aqua ſuperfuſa, donec candefiant.	*Płotna bielą wodą polewając, aż wybieleją.*
Ex iis fuit ſartrix induſia, muccinia, collaria, capitia, &c.	*Z tych ſzyje ſzwaczka koſzule, chuſtki, kołnierze, duchny. &c,*
Hæc ſi ſordidentur, rurſus lavantur a lotrice aqua, ſive lixivio, ac ſapone.	*Te gdy ſię pobrudzą, znowu pierze praczka wodą, albo ługiem y mydłem.*

61. *Sartor.*	61. Krawiec.
Sartor difcindit pannum forfice, confuit acu, & filo duplicato.	*Krawiec rozkrawa fukno nożycami, naßywa igłą, y nicią dwojaką.*
Poftea complanat futuras ferramento, ficque conficit plicatas tunicas.	*Potym prafuje ßwy żelazem, y takrobi faldzifte fuknie*
In quibus infra eft fimbria cum inftitis, pallium cum petagio, & manicatæ togæ, thoraces cum globulis & manicis;	*Na ktòrych u fpodu jeft podołek z obłogami, płaßcz z kołnierzem, y fuknie z rękawami; kaftany z guzikami y z rękawami;*
Caligæ, tibialia, chirothecæ &c.	*Ubranie, ponczochy, rękawice, &c.*
Sic pellio facit pellicea ex pellibus.	*Tak kußnierz robi kożuchy, ze fkòr kożuchowych*
62. *Sutor.*	62. Szewc.
Sutor cnnficit ope fubulæ, & fili plicati fuper modulo e corio (quod fcalpro futorio difcindit.)	*Szewc robi ßydłem y dratwą na kopycie, z fkòry (ktòrą gnypem kraje.)*
Crepidas, calceos, in quibus fpectatur fuperne obftragulum, inferne folea, & utrinque anfæ.	*patynki, trzewiki, na ktòrych widzieć z wierzchu przyßwę, od fpodu podeßwę, a z obu ftron ußka.*

63. *Faber lignarius.*	63. Cieśla.
Hominis victum & amictum vidimus,	*Człowieka żywność y odzież widzieliśmy,*
Nunc ſequitur domicilium ejus.	*Teraz naſtępuje mieſzkanie jego.*
Primo habitabant homines in ſpecubus,	*Naprzod mieſzkali ludzie w puſtyniach,*
Deinde in tabernaculis vel tuguriis, ut etiam in tentoriis,	*Potym w przybytkach y ſzopach, jako też w namiotach,*
Demum in domibus.	*Náoſtatek w domach.*
Lignarius ſecuri truncat arbores, ubi remanent ſarmenta;	*Drewniczy ſiekierą okrzeſuje drzewa, od ktòrych zoſtawa chroſt.*
Clavoſum lignum findit cuneo, quem adigit tutide, & componit ſtrues,	*Sękowate drzewo łupa klinem, ktòry wbiją kulą, y układa ſtoſy.*
Faber lignarius aſciat aſcia materiam, unde cadunt apulæ, & ſerrat ſerra, ubi ſcobs decidit.	*Cieſla ocieſuje toporem drzewo na budynki, od ktòrego padają wiory, y rżeże piłą, gdzie trocini padają.*
Poſt elevat tignum ſuper canterios, ope trochleæ, affigit anſis, lineat amuſſi.	*Potym kładzie kłodę na kozły, zażywając kluby, zwiera klamrami, mierzy ſznurem.*
tum compaginat parietes, & configit trabes, cla-	*Potym ſpaja ściany, y zwiera balki, ga-*

clavis trabalibus. — gozdziami cieſielſkiemi.

64. *Faber murarius.* — 64, Murarz.

Faber murarius ponit fundamentum, & ſtruit muros, ſive e lapidibus, quos lapidarius eruit in lapicidina; & latomus conquadrat ad normam;

Murarz zakłada grunt, y wywodźi mury bądź z kamieni, ktòre kamiennik łamie w gòrze kakamienney, a kamieniarz obrabia według prawidła;

Sive e lateribus, qui ex arena & luto aqua intrito formantur, & igne excoquuntur.

Albo z cegły, ktòre z piaſku, y gliny z wodą mießaney kßtałtują, y ogniem wypalają.

Dein cruſtat calce ope trullæ, & tectorio veſtit.

Potym przekłada wapnem, zażywając kielni, y dachowką nakrywa.

65. *Machinæ.* — 65. Sztuczne ciężarow dzwiganie.

Quantum duo ferre poſſunt phalanga vel feretro, tantum poteſt unus trudendo ante ſe pabonem, ſuſpenſa a collo ærumna.

Ile dwa znieść mogą na drągu, albo noſidłach, tyle dokazać może jeden pchając przed ſobą taczki na ßyi zawieſiwßy popręg.

Plus autem poteſt, qui molem phalangis impoſitam provehit vecte.

więcey jednak może, ktòry ciężar na wałkach położony odwala drągiem.

Ergata eſt columella, quæ verſatur circumeundo.

Geranium habet tympanum, cui inambulans quis, pondera navi extrahit, aut in navim demittit.

Fiſtuca adhibetur ad pangendas ſublicas, attollitur ſune, tracto per trochleas, vel manibus, ſi anſas habet.

Winda ſtojąca jeſt ſłup, ktòry ſię obraca około uchodząc.

Zoraw ma koło dziurawe, po ktòrym gdy kto chodźi, ciężary z okrętu wyciąga, albo w nawę ładuie.

Taranu zażywają do wbijania palow, windują go liną, ciągnioną po klubach, albo rękami, jeśli ucha ma.

66. *Domus.*

Ante januam domus eſt veſtibulum;

Janua habet limen, & ſuperliminare, & utrinque poſtes.

A dextris ſunt cardines, in quibus pendent fores;

A ſiniſtris clauſtrum, aut peſſulus.

Sub ædibus eſt cavædium, teſſelato pavimento, fulcitum columnis, in quibus epiſtylium & baſis.

66. Dom.

Przed drzwiami Domu jeſt przyſionek;

drzwi mają prog, y nadprożek, a z obu ſtron podwoie.

Z prawey ſtrony ſą zawiaſy, na ktòrych wiſzą drzwi;

Z lewey zamek, albo zapora.

Pod gmachem jeſt ſala z tłem w koſtkę robionym podparta ſłupami, na ktòrych krużganek, y podſtawek.

Per *Po*

Per ſcalas, & conchilia aſcenditur in ſuperiores contignationes;

Po wſchodach, y kręconych wſchodach wſtępują na wyżſie piętra;

Extrinſecus apparent feneſtræ, & cancelli, perguläe, & fulcra muris fulciendis.

Zewnątrz widać okna y ſtranki, ganki, y filary do podpierania murow.

In ſummo eſt tectum contectum imbricibus vel ſcandulis, quæ incumbunt tigillis, hæc tignis, tecto adhæret ſtillicidium.

Na ſamym wierzchu jeſt dach nakryty dachowką, albo gontami, ktòre leżą na łatach, te na kozłach, na dachu jeſt rynna.

Locus ſine tecto dicitur ſubdiale.

Mieyſce bez dachu zowie ſię na dworem.

In tecto ſunt meniana & coronides.

Na dachu ſą altany, y gałki.

67. *Metallifodina.*

67. Kruſzcow kopanie.

Metalli foſſores ingrediuntur puteum fodinæ bacillo, ſive gradibus, cum lucernis, & effodiunt cum ligone terram metallicam, quæ impoſita corbibus extrahitur fune ope machinæ tractoriæ,

Rudnicy ſpuſzczają ſię do ſzybu po laſce, albo po ſtopniach, z pochodniami, y kopią czekanem kruſzcową ziemię, ktòrą w koſzy nałożoną liną wyciągają za pomocą windy.

& deſertur in uſtrinam, ubi igne urgetur, ut profluat metallum.

Scoriæ ſeorſim abjiciuntur.

68. *Faber ferrarius.*

Faber ferrarius in uſtrina inflat ignem folle, quem attollit pede, atque ita candefacit ferrum.

Deinde eximit forcipe, imponit incudi, & cudit malleo, ubi ſtricturæ exſiliunt.

Et ſic excuduntur clavi, ſoleæ, canthi, catenæ, laminæ, ſeræ, cum clavibus, cardines & cætera.

Ferramenta candentia reſtinguit in lacu.

69. *Arcularius & Tornio.*

Arcularius edolat aſſeres runcina in tabula, deplanat planula, perforat terebra, ſculpit cultro, com-

y przynoſzą do pieca hutarſkiego, tedy ſię rozpuſzcza, aby wyciekał kruſzec,

Zużele na ſtronę odrzucają.

68. Kowal.

Kowal w kuźni wzdyma ogień miechem, ktòry podnoſi nogą, y tak rozpala żelazo.

Potym wyimuje klęſzczami, kładzie na kowadle, y kuje młotem, zkąd iſkry wylatują.

Y tak kują gozdzie, podkowy, ſzyny, łancuchy kłotki, z kluczami, zawiaſy y tym podobne.

Zelazo roſpalone ugaſza w korycie.

69. Stolarz y Tokarz.

Stolarz hebluie tarcice heblem na warſtacie, wygladża gładkim hyblem, przewierca świdrem, ſtruże ſtrugiem, zkle-

combinat glutine, & ſubſcudibus, & facit tabulas, menſas, arcas.

Tornio ſedens in inſila tornat torno ſuper ſcamno tornatorio globos, conos &c. toreumata.

70. *Figulus.*

Figulus ſedens ſuper rota, format ex argilla ollas, urceos, tripodes, patinas, teſtacea vaſa, fidelias, opercula &c.

Poſtea excoquit in furno, & incruſtat lithargyrio, fracta olla dat teſtas.

71. *Partes Domus.*

Domus diſtinguitur in conclavia, ut ſunt: atrium, hypocauſtum, culina, cella penuaria, cænaculum, camera, cubiculum, cum adſtructo receſſu.

Corbes inſerviunt rebus transferendis, ar-

zkleia kleiem, y liſztwami, y czyni tablice, ſtoły ſkrzynie &c.

Tokarz ſiedząc na zedlu toczy dłotem tokarſkim na ławię tokarſkiey kule, kregle, y tym podobne toczone ſtatki.

70. Zdun.

Zdun ſiedząc nad kołkiem; robi z gliny garnce, dzbany, trzynogi, miſy, ſkorupiane ſtatki, kachle piecowe, nakrywki, y tym podobne.

Potym wypala w piecu, y polewa je ołowianą pianą, ſtłuczony garnek daje ſkorupy.

71. Domowe części.

Dom rozdziela ſię na gmachy, jako to ſą: ſień, izba, kuchnia, ſpiżarnia, ſtołowa izba, ſklep, komora z przybudowanym wychodem.

Koſze ſłużą do rzeczy tam y ſam noſzenia.

Arcæ, quæ clavi recluduntur, illis aſſervandis.

Sub tecto eſt pavimentum, in area puteus, ſtabulum cum balneo, ſub domo eſt cella.

72. *Hypocauſtum.*

Hypocauſtum ornatur laqueari, & parietibus tabulatis;

Illuminatur feneſtris, & calefit fornace.

Ejus utenſilia ſunt: ſcamna, ſellæ, menſæ, cum fulcris, ac ſcabellis, & culcitræ.

Appenduntur etiam tapetes.

Pro levi cubatu eſt in dormitorio lectus ſtratus, in ſponda ponitur ſtramentum cum lodicibus, & ſtragulis, cervical eſt ſub capite, conopeo lectus tegitur.

Skrzynie, które ſię kluczem odmykają, do onych ſchowania.

Pod dachem jeſt poddaße, na podworzu ſtudnia, ſtaynia, z łazienką, pod domem piwnica.

72. Izba.

Izba ſię przyozdabia ſtropem, y ścianami ſutrowanemi;

Oświeca ſię oknami, a zagrzewa piecem.

Jey ſtatki ſą: ławy, zedelki, ſtoły, z nogami y podnożkami, y podußki.

Zawießają ſię też kobierce.

Dla ſpokoynieyßego wyſpania jeſt w ſypialni łoże uſłane, na łożku leży ſłoma z kołdrami, y prześcieradłami, podußka leży pod głową, zaſłoną zaſłania ſię łoże.

73. *Putei.*	73. Studnie.
Ubi fontes deficiunt, effodiuntur putei, & circumdantur crepidine, ne quis decidat;	*Gdzie zrzodełnie ſtawa, wykopują ſtudnie, y obtaczaią je obrąbem, aby tam kto nie wpadł,*
Inde hauritur aqua urnis, quæ pendent vel pertica, vel fune, vel catena, idque aut telone; aut girgillo, aut cylindro manubriato, aut rota, aut denique antlia.	*Z jey ſię czerpa woda wiądrami, ktòre wiſzą albo na żerdzi, albo na powrożie, albo na łancuchu, a to albo żorawiem, albo kołowrotem, albo wałem, rękowieść mającym, albo kołem żorawim, albo na oſtatku czerpakiem.*
74. *Balneum.*	74. Łaźnia.
Qui lavari cupit aqua frigida, deſcendit in fluvium.	*Kto ſię chce kąpać w zimney wodzie, brnie w rzekę.*
In balneario abluimus ſquallores, ſive ſedentes in labro, ſive conſcendentes in ſudatorium, & defricamus nos pumice, aut cilicio.	*w łaźni obmywamy brudy, bądź ſiedząc w wannie, albo wſtąpiwſzy na ławę potową, y ocieramy ſię kamieniem pianymorſkiey, albo włoſienicą.*
In apodyterio veſtes exuimus, & præcingimus nos caſtula,	*W zuwalni ſzaty zwłoczemy, y opaſuiemy ſię fartuchem łaziennym,*

caput tegimus pileolo, & pedes imponimus pelluvio.

Balneatrix miniſtrat aquam ſitula, quam haurit ex alveo, in quem defluit ex canalibus.

Balneator ſcarificat ſcalpro, & applicando cucurbitas, extrahit ſanguinem ſubcutaneum, quem abſtergit ſpongia.

75. *Tonſtrina,*

Tonſor in tonſtrina tondet crines & barbam forfice, vel radit novacula, quam e theca depromit, & lavat ſuper pelvim lixivio,

Quod defluit e gutturnio, ut & ſapone, & tergit linteo, pectit pectine, criſpat calamiſtro;

Interdum venam ſecat ſcalpello, ubi ſanguis proſilit.

Chi-

głowe nakrywamy czapką, y nogi kładziemy w miednicę.

Łazienniczka donoſi wody wiaderkiem, ktòrą czerpa z koryta wodnego, do ktòrego cieczę z rur.

Łaziennik ſieka puſzczadłem, y ſtawiając banki, wyciąga krew zaſkorną, ktòrą ociera gębką.

75. Barwiernia.

Barwierz w ſtrzygalni ſtrzyże włoſy, y brodę nożyczkami, albo goli brzytwą, ktòrą z puzdra dobywa, y myje nad umywalnią ługiem,

Ktòry zcieka z nalewki, jako y mydłem, y ociera ręcznikiem, czeſze grzebieniem, kędziorzawi żelaſkiem.

Czaſem żyłę zacina puſzczadłem, zkąd krew ſika.

Cyru-

Chirurgus curat vulnera.

Cyrulik goi rany.

76. *Equile.*

76. Staynia.

Stabularius purgat ſtabulum e fimo, alligat equum fiſcella ad præſepe, aut ſi mordax ſit, conſtringit capiſtro, deinde ſubſternit ſtramenta.

Maßtalerz chędoży ſtaynię od gnoju, wiąże konia na uzdzienicy u żłobu, albo jeśli jeſt kaſający, zwiera go kagańcem, potym ściele ſłomę.

Avenam ventilat vanno, quam paleis miſcet, ac depromit e ciſta pabulatoria, eaque paſcit equum, ut & fæno.

Owies opała opałką, ktòry mießa z ſieczką, y dobywa z obroczni, y tym konia karmi, jako y ſianem.

Poſtea ducit aquatum ad aquarium, tum detergit panno, depectit ſtrigili, inſternit gauſape, & inſpicit ſoleas, an calcei ferrei adhuc firmis clavis hæreant.

Nuż prowadzi go do wody do koryta, dopieroż ociera płatem, chędoży grzębłem, nakrywa kocem, y oględuje kopyta, jeżeli ſię podkowy na mocnych ufnalach trzymają.

77. *Horologia.*

77. Zegary.

Horologium dimetitur horas.

Zegar odmierża godziny.

Solarium oſtendit umbra gnomonis,

Słoneczny ukazuje cieniem pręta,

quota

ktòra

quota ſit hora, ſive in pariete, ſive in pixide magnetica.	*ktòra godzina jeſt, bądź na ścienie, bądź na kompaſie magneſowym.*
Clepſydra oſtendit horæ quatuor partes, fluxu arenæ, olim aquæ.	*Zegarek ciekący ukazuje cztery cwierci godziny cieczeniem piaſku, przedtym wody.*
automaton numerat etiam nocturnas horas circulatione rotarum, quarum maxima trahitur a pondere, & cæteras trahit, tum indicat horam, vel campana ſuo ſonitu percuſſa a malleo, vel extra index circuitione ſua.	*Zegar bijący rachuje też nocne godziny przez obracanie koł; ktòrych naywiękſſe bywa ciągnione od wagi ołowiey, y drugie ciągnie, dopiero oznacza godzinę, albo dzwoń ſwoim wdzwiękiem uderzony od młota, albo żewnątrz rączka ſwoim obchodem*
78. *Pictura.*	78. Malarſtwo.
Picturæ oblectant oculos, & ornant conclavia.	*Malowania oczy uweſelaja, y przyozdabiają pokoie.*
Pictor pingit effigiem penicillo in tabula, ſuper pluteo, ſiniſtra tenens orbem pictorium, in quo pigmenta,	*Malarz maluie obraz pęzlem na tablicy nad wſchodkiem, lewą trżymajac talerz malarſki, na ktòrym farby,*

quæ ktòre

quæ terebantur a puero in marmore.	które były tarte od chłopca na marmurze.
Sculptor & ſtatuarius exſculpunt ſtatuas e ligno & lapide.	Snicerz y Kamieniarz rżeżą oſoby z drzewa y kamienia.
Cælator & ſcalptor inſculpit æri, ligno, aliiſque metallis figuras, & characteres cælo.	Sztukator, y ſnycerz wyrzyna na miedźi, drżewie, y innych kruſzcach wzory, y litery tylcem.
79. *Specula.*	79. Zwierciadła.
Specula parantur, ut homines ſeipſos intueantur.	*Zwierciadła robią, aby ludzie w nich ſię przeglądali.*
Perſpicilia, ut acrius cernat, qui habet debilem viſum.	*Okulary, aby byſtrżey patrzył, kto ma ſłaby wzrok.*
Per teleſcopium videntur remota ut proxima.	*Przez perſpektywę widać dalekie rzeczy, jako bliſkie.*
In microſcopio apparet pulex ut porcellus.	*w wielkim ſzkle pchłaſię zdaje jako proſię.*
Radii ſolis accendunt ligna per urens vitrum.	*Promienie ſłoneczne drewna zapalaią przez palące ſzkło.*
80. *Vietor.*	80. Bednarz.
Vietor amictus præcinctorio, facit e virgis colurnis ſuper ſellam inciſoriam	*Bednarz opaſany ſzuſzfalem, robi z prętow leſzczynowych na kobylicy*

ſcal- oſni-

ſcalpro bimanubriato circulos, & ex ligno aſſulas, ex aſſulis conficit dolia, & cupas bino fundo;

osnikiem obręcze, a z drzewa deſki, z deſzczek czyni beczki, y kuſy o dwuch dnach;

Tum lacus, labra, trimodia, & ſitulas, quas vincit circulis ope falcis vietoriæ ſalignis viminibus, & aptat tudite ac tudicula.

potym kadzie, cebry, pòłmiarki, y wiadra, ktòre ſpaia, za pomocą noża bednarſkiego wiciami wierzbowemi, y pobija tłuczkiem, y klinem.

81. *Reſtio & Lorarius.*

81. Powroznik y Rymarz.

Reſtio contorquet funes agitatione rotulæ e ſtupa, vel canabi, quam ſibi circumdat.

Powroznik kręci liny obracaniem kołka z zgrzebi, albo konopi, ktòre około ſiebie obowięzuje.

Sic fiunt primo: funiculi, tum reſtes, tandem rudentes.

A tak gotuie naprzod woie, potym powrozy, toż dopiero liny ſtudzienne, albo żaglowe.

Lorarius ſcindit de corio bubulo loramenta, fræna, cingula, balteos, crumenas, hippoperas, & his ſimilia.

Rymarz kraie z ſkòry wołowey rzemienie, uzdy, paſy, pendety, kalety, tłomoki, y tym podobne.

28. 82.

82. *Viator.*

Viator portat humeris in bulga, quæ capere nequit funda, vel marſupium, tegitur lacerna, tenet manu baculum, quo ſe fulciat, opus habet viatico, ut & fido. & facundo comite.

Propter ſemitam, niſi ſit tritus callis, non deſerat viam regiam.

Avia, & bivia fallunt, & ſeducunt in ſalebras,

Non æque tramites & compita,

Sciſcitetur igitur obvios, qua ſit eundum.

Et caveat prædones, ut in via, ſic etiam in diverſorio, ubi pernoctat.

82. Podrożny.

Podrożny nieſie na ramieniu w torbie, co nie może zabrać kießeń, albo kaleta, okrywa ſię oponczą, w ręku trzyma laſkę, ktòrą ſię podpiera, potrzebuje ſtrawnego na drożnego, jako y wiernego y rozmownego towarzyßa.

Dla ścießki, jeżeliby nie była dobrze ubita, niech nie pußcza gościńca.

Bezdrożne mieyſca, y roztayne drogi, oßukają, y zawodzą na przepadliſka.

Nie tak bardzo krzywe ścieſzki, y krzyżowe drogi.

Niech tedy pyta potykających ſię, ktòrą drogą iść ma,

A niech ſię ſtrzeże rozboynikow, jako w drodze, tak y w goſpodzie, kędy nocuie.

83. *Eques.*

Eques imponit equo ephippium, idque ſuccingit cingulo, inſternit etiam dorſuale, ornat eum phaleris, frontali, antilena, & poſtilena.

Deinde inſiliit in equum, indit pedes ſtapedibus, ſiniſtra capeſſit lorum, frenum, quo equum flectit, & retinet, tum admovet calcaria, incitatque virgula, & coercet poſtomide.

Bulgæ pendent ex ephippii apice, quibus inſeruntur ſclopi, ipſe eques induitur chlamide; tergo revincitur veredarius, qui curſim equo fertur.

83. Jezdziec.

Jeździec kładzie na konia ſiodło, ktòre przypina popręgiem, nakrywa go też czapragiem, przyozdabia go końſkiemi ſtrojami, nadgłowkiem podpierśnikem, y podogoniem.

Potym ſiada na konia, wtyka nogi w ſtrzemiona, lewą ręką trzyma cugle, wędzidło, ktòrym konia kieruje y utrzymuje, dopieroż zwiera go oſtrogami, y pobudza prętem, a wściąga kagańcem.

Olſtra wiſzą od głowy ſiodłowey, w ktòre wkładają piſtolety, ſam jezdziec odziany płaſzczem dla deſzczu, na zadzie przywiązuje ſię podgonie, ktòry pędzi wielkim biegem.

84. *Vehicula.*	84. Wozy.
Trahis vehimur ſuper nivibus & glacie.	*Saniami ſię woziemy po ſniegu, y lodzie.*
Vehiculum unirotum dicitur pabo, birotum carrus, quadrirotum currus, qui eſt vel ſarracum, vel plauſtrum.	*Wozek jednokołny zowie ſię taczką, dwoykołny karą, o czterech wozem, ktòry jeſt albo chłopſki, albo furmańſki.*
Currus partes ſunt, temo, jugum, compages, ſpondæ;	*Części wozowe ſą, dyßel, barki, drabki, zwory;*
Tum axes, circa quas currunt rotæ, quibus præfiguntur paxilli, & obices.	*Nuż oſi, koło ktòrych biegają koła, ktòrym na przodku wbijaią kołki, y lony.*
Baſis rotæ eſt modiolus, ex quo prodeunt duodecim radii, hos ambit orbile, compoſitum ex ſex aſſidibus, & totidem canthis.	*Grunt kołny jeſt piaſta, z ktòrey wychodzi dwanaście ßpic, te otacza obwod, złożony z ßeściu dzwon, y tyleż ßyn.*
Currui imponuntur corbes, & crates.	*Na woz kładą koße, y połkoßki.*
85. *Vectura.*	85. Furmanka.
Auriga jungit parippum ſellario ad temonem, de helcio de-	*Woznica przyprząga naręcznego do ſiodłowego, przy dyßlu, od chomąta*

 wi-

dependentibus loris, vel catenis. | *wiſzącemi naſzelnikami, albo łancuzkami,*

Deinde inſidet ſellario, agit ante ſe anteceſſores ſcutica, & flectit funibus. | *Potym ſiedzi na ſiodłowym, pędzi przed ſobą przednie biczem, y kieruje leycami,*

Axes ungit ex vaſe unguentario axiungia, & inhibet rotam ſufflamine in præcipiti deſcenſu, & ſic aurigatur per orbitas. | *Oſi ſmaruje z maznicy maźią ſmolną, y hamuje koło hamulcem na nagłym zjezdzie, y tak jedzie koleiami.*

Magnates vehuntur ſejugibus, & duobus rhedariis, curru penſili, qui vocatur carpentum, alii bijugibus, eſſedo. | *Wielcy Panowie jeżdżą poſzoſno, y dwiema woznicami, na wozie na paſah wiſzącym, ktòry ſie zowie karetą, inni parą koni na kolaſie.*

Arceræ, & lecticæ portantur a duobus equis. | *Kolebki y lektyki noſzą dwa konie.*

Per invios montes utuntur loco curruum, jumentis clitellariis | *Przez bezdrożne gòry zażywają miaſto wozow, ſzkap ſiodłowych.*

86. *Tranſitus Aquarum.* | 86. Przewoz.

Trajecturus flumen, ne madefiat, excogitati ſunt pontes pro vehiculis, & ponticuli pro peditibus. | *Kto chce rzekę przebyć, aby ſię nie zmaczał, ſą moſty dla wozow, a ławki dla pieſzych.*

Si E *Gdy*

Si flumen vadum habet, vatatur.	*Gdy rzeka brod ma, brodzą przez nią.*
Sternuntur etiam rates ex compactis tignis, vel pontones conſolidatis ex trabibus, ne aquam excipiant.	*Buduią też hafty z kłodzin do kupy zbitych, albo promy, z balek mocno z ſobą ſpojonych, aby wody w ſię nie wpuſzczały.*
Porro fabricantur lembi, lintres, qui aguntur remo, vel conto, aut trahuntur remulco.	*Daley wyrabiaią łodzi, czołny, ktòre pędzą wioſłem, albo żerdzią, albo ciągną liną.*
87. *Natatus.*	87. Pływanie.
Solent etiam tranare aquas ſuper ſcirpeum faſcem,	*Zwyczay też jeſt przepływać wodę na ſnopku ſitowym,*
Porro ſuper inflatas boum veſicas,	*Potym na wydętych wołowych macherzynach,*
Deinde libero jactatu manuum, pedumque.	*Potym wolno przebieraniem ręku y nog.*
Tandem nonnulli didicerunt calcare aquam cingulo tenus immerſi, & veſtes ſuper caput geſtantes.	*Na oſtatku drudzy ſię nauczyli po wodzie chodzić aż po pas ſię zanurzywſzy, a ſzaty na głowie noſząc.*
Urinator etiam natare poteſt ſub aqua ut piſcis.	*Nurek może też pływać pod wodą jako ryba.*

88. *Navis actuaria.*	88. Okręt wiosłowy.
Navis instructa remis, est uniremis, vel biremis, in qua remiges considentes per transtra ad scalmos, aquam remis pellendo remigant.	*Wiosłowy okręt, jedną ławę ma, albo dwie, na ktòrey rudlnicy siedząc na balkach przy gozdziach wiosłowych, wodę wiosłami pędząc żegluią.*
Proreta stans in prora, & gubernator sedens in puppi, tenensque clavum, gubernant navigium.	*Szyper stojąc na przodku nawy, a sternik siedząc na zadzie, y trzymaiąc ster, kierują nawę.*
89. *Navis oneraria.*	89. Okręt ładowny.
Navigium impellitur non remis, sed solum vi ventorum.	*Okręt pędzony bywa nie wiosłami, ale tylko mocą wiatrow.*
In illo erigitur malus, undique ad oras navis funibus firmatus, cui annectuntur antennæ, his vela, quæ ad ventum expanduntur, & versoriis versantur.	*w tym wystawują maszt, wkoło do kratow okrętowych linami przytwierdzony, do ktòrego przywięzują żaglowe drągi, na te płachty, ktòre przeciwko wiatru rozpuszczają, y linami obracane bywaią.*
Vela sunt: artemen, dolon & epidromus.	*żagle są: żagiel wielki, przedni żagel, y tylny żagiel.*

In prora eſt roſtrum, in in puppi vexillum ponitur.	*W przedniey części okrętu jeſt koniec cieńki, w zadniey chorągiewkę wyſtawuią.*
In malo eſt corbis, navis ſpecula, & ſupra galeam apluſtre ventorum index.	*Na maßcie jeſt koß, ſtrażnica okrętu, a nad gałką wietrznik wiatry znaczący.*
Anchora navis ſiſtitur.	*Kotwicą ſię okręt zatrzymuie.*
Bolide profunditas exploratur.	*Głowianką żeglarſką głębokości dochodzą.*
Navigantes deambulant in tabulato.	*żegluiący przechadzą ſię po piętrze.*
Nautæ curſitant per foros.	*żeglarze biegaią po przegrodkach.*
Ita etiam maria trajiciuntur.	*Tak ſię y morza przebywają.*
90. *Naufragium.*	90. Rozbicie okrętu.
Cum procella repente oritur, contrahunt vela, ne navis ad ſcopulos allidatur, aut in ſyrtes incidat.	*Gdy burza nagle powſtawa, zwijają żagle, żeby ſię okręt na ſkały nie naraził, albo namiałkość nie upadł.*
Si non poſſunt prohibere, patiuntur naufragium.	*Jeżeli nie mogą odwrocić, ponoßą okrętu rozbicie.*
Tunc pereunt miſerabiliter homines, merces & omnia.	*W ten czas mizernie giną ludzie, towary, y wßyſtko.*

Neque hic quidpiam juvat ſacra anchora rudente jacta.	*Nic tam nie pomaga owa wielka kotwica na linie zarzucona.*
Quidam evadunt, vel tabula enatando, vel ſcapha.	*Niektòrzy wychodzą, albo na deſce wybrnąwſzy, albo na bacie.*
Pars mercium cum mortuis a mari ad littora defertur.	*Część towarow z umarłymi od morza na brzegi wyrzucona bywa.*
91. *Ars Scriptoria.*	91. Nauka piśmienna.
Veteres ſcribebant in tabulis ceratis æneo ſtylo, cujus cuſpidata parte exarabantur literæ, plana vero parte rurſum obliterabantur; deinde literas pingebant ſubtili calamo.	*Starzy piſali na tablicach woſkowych moſiądzowym rylcem, ktòrego ſpiczaſtym końcem litery ciągnęli, a płaſkim końcem znowu zacierali, potym malowali ſubtelnym piorkiem.*
Nos utimur anſerina penna, cujus caulem temperamus ſcalpello, tum intingimus crenam in atramentarium, quod obſtruitur operculo, & pennas recondimus in calamario.	*My używamy gęſiego piora, ktòrego rurkę rozrzynamy ſcyzorykiem, potym maczamy w rąb w kałarzu, ktòry ſięzamyka zatyczką, a piorka kładziemy w piornicę.*
Scripturam ſiccamus charta bibula,	*Piſmo ſuſzemy bibułą,*
vel	*albo*

vel arena ſcriptoria ex theca pulveraria. | *albo piaſkiem z piaſecznicy.*

Et quidem ſcribimus a ſiniſtra dextrorſum, | *Piſʒemy też od lewey ku prawey ręce.*

Hebræi a dextra ſiniſtrorſum, | *Żydzi od prawey ku lewey.*

Chinenſes, Indi & alii, a ſummo deorſum. | *Chinowie, Indowie y inni z gòry na doł.*

92. *Papyrus.* | 92. Papier.

Veteres utebantur faginis tabulis, aut foliis & libris arborum, præſertim arbuſculæ Ægyptiæ, cui nomen erat papyrus. | *Starzy używali bukowych tablic, albo ſkòrek, y drzew, oſobliwie Egypſkiego drzewka, ktòre zwano papierem.*

Nunc eſt in uſu charta, quam chartopæus in mola papyracea conficit e linteis vetuſtis, quæ in pulverem contunduntur; | *Teraz w używaniu papier, ktòry papiernik w papierni robi z ſʒmat ſtarych, ktòre na mąkę tłuką.*

Quem normulis hauſtum diducit in plagulas, àërique exponit, ut ſiccentur. | *Ktòrą z formy wyciągnioną rościąga na arkuſʒe, y na wiatr wywieſʒa, aby oſchły.*

Harum 25. faciunt ſapum, 20. ſapi volumen minus, horum 10. volumen majus. | *Tych 25. czynią librę, 20. liber ryzę, tych 10. belę.*

Diu duraturum ſcribitur in membrana, | Co ma długo trwáć, piße ſię na pargaminie.

93. *Typographeum.* | 93. Drukarnia,

Typographus habet æneos typos multo numero diſtributos per loculamenta. | *Drukarz ma miedziane litery w wielkiey liczbie rozdzielone po przegrodkach.*

Compoſitor eximit illos ſigillatim, & componit ſecundum exemplar, quod retinaculo ſibi præfixum eſt, verba gnomoni, donec fiat verſus; | *Składacz dobywa jedney po drugiey, y ſkłada według wizerunku, ktòry na graſce przed nim ſtoi, ſłowa w węgielnicę, aż będzie wierß;*

Hunc indit formæ, donec fiat pagina. | *Ten kładzie na formę, aż będzie kolumna.*

Hanc iterum tabulæ compoſitoriæ, eamque coarctat marginibus ferreis ope cochlearum, ne dilabantur, ac ſubjicit prelo. | *Tę znowu na formulſką tablicę, y źwięzuie ją brzegami żelaźnemi formierſką ßrubą, aby ſię nie rozleciały, y daie pod praſę.*

Tum impreſſor ope pilarum, illinit atramento impreſſorio, ſuperimponit operculo inditas chartas, quas in tigello ſubditas trochleæ | *Dopieroż preſſer za pomocą piłek, naciera inkauſtem drukarſkim, y kładzie na przykrywce złożone arkuße, ktòre na rynce podłożone pod klubę,*

& | y win-

& ſuccula impreſſas, facit typos imbibere.

y windą przyciśnione, czyni, aby piſmo w ſię przyjęły.

94. *Bibliopolium.*

94. Kſięgarnia.

Bibliopola vendit libros in bibliopolio, quorum catalogum conſcribit.

Kſiążnik przedaie kſięgi w kramnicy kſięſkiey, ktòrych regeſtr ſpiſany ma.

Libri diſponuntur per repoſitoria, & ad uſum ſuper pluteum exponuntur,

kſięgi porządnie rozkładane bywają po przegrodach, a do używania na pulpicie leżą.

Multitudo librorum vocatur Bibliotheca.

Wiele kſiąg zowie ſię kſiężnica.

95. *Bibliopegus.*

95. Kſięgarz.

Olim agglutinabant chartam chartæ, convolvebantq; eas in unum volumen.

Przed czaſy zklejali papier z papierem, y zwijali je w jedne kſięgi.

Hodie compingit libros compactor, dum chartas aqua glutinoſa maceratas terget, deinde complicat & malleat, tum conſuit, comprimit prelo, quod habet duas cochleas, dorſo conglutinat, rotundo cultro demarginat,

Teraz wiąze kſięgi kſięgarz, gdy arkuſe wodą kleiſtą zmoczone oſuſza, potym ſkłada, y zbija, nuż zſzywa, praſuje w praſie, ktòra ma dwie ſruby, w tyle klei, nożem okrągłym obrzyna,

tandem membrana vel corio veſtit, efformat, & illis affigit uncinulos.

na oſtatek pargaminem, albo ſkòrą powłoczy, wyprawia, y przybija im klauzury.

96. Liber.

Liber quo ad formam exteriorem, vel eſt in folio, vel in quarto, in octavo, in duodecimo,

vel colomnatus, aut linguatus,

Cum clauſulis æneis, vel ligulis, & bullis angularibus.

Intus ſunt folia cum duabus paginis, aliquando divisa columnis, cumque notis marginalibus.

96. Księga.

Księga z powierzchownego kßałtu, jeſt albo na arkuſzu, albo w czwartym złożeniu, w oſmym, w dwunaſtym,

Albo w regeſtrowym, albo w językcznym,

z klauzurami moſiężnemi, albo wſtęgami, y pukłami narożnemi.

Wewnątrz ſą karty ze dwiema ſtronami niekiedy rozdzielone ſłupkami, y znakami kraynemi.

67. *Schola.*

Schola eſt officina, in qua novelli animi ad virtutem formantur, & diſtinguitur in claſſes.

Præceptor ſedet in cathedra, diſcipuli in ſubſelliis.

Ille docet, hi diſcunt.

97 Szkoła.

Szkoła jeſt warſztatem, w ktòrey młode umyſły do cnoty przyſpoſabiane bywaią, y rozdziela ſię na rzędy.

Nauczyciel ſiedzi w Katedrze, uczniowie na ławkach.

On uczy, ci ſię uczą.

Quæ- Nie

Quædam præſcribuntur illis creta in tabula.	*Nie co piſze im kretą na tablicy.*
quidam ſedent ad menſam, & ſcribunt, ipſe corrigit mendas.	*Niektòrzy ſiedzą u ſtołu, y piſzą, on poprawia błędy,*
Quidam ſtant, & recitant memoriæ mandata.	*Drudzy ſtoią, y powiadaią czego ſię na pamięć nauczyli.*
Quidam confabulantur, ac gerunt ſe petulantes, & negligentes.	*Niektòrzy rozmowami ſię bawią, y ſwawolnemi y niedbałemi ſię pokazuią.*
Hi caſtigantur ferula & virga.	*Ci karani bywaią pallą, y rozgą.*
98. *Muſæum.*	98. Pokoy do czytania.
Muſæum eſt locus, ubi ſtudioſus ſecretus ab hominibus ſolus ſedet,	*Pokoy do czytania jeſt mieyſce, gdzie ſtudent od ludzi ſię odłączywſzy ſam tylko ſiedzi,*
Studiis deditus, dum lectitat libros, quos penes ſe ſuper pluteum exponit, & ex illis in manuale ſuum optima quæque excerpit;	*nad nauką uſadzony, gdy czyta kſięgi, ktòre podle ſię na pulpicie wartuje, y z nich w ſwoią ręczną kſiążeczkę naylepſze rzeczy wybiera.*
Aut in illis litura, vel ad ad marginem aſteriſco notat.	*Albo w nich podkreśleniem, albo przy brzegach gwiazdeczką znaczy.*

Lu- Kto

Lucubraturus, elevat candelam in candelabro, quæ emungitur emunctorio.	*Kto w nocy chce w naukach pracować, ſtawia ſwiecę w lichtarzu, ktòra ſię uciera ßczypcami.*
Ante lychnum collocat umbraculum, quod viride eſt, ne hebetet oculorum aciem.	*Przed świecą ſtawia zaſłonę, ktòra jeſt zielona, aby oczu nie popſowała byſtrości.*
Opulentiores utuntur cereo, nam candela ſebacea fætet & fumigat.	*Doſtatnieyßi używaią ſtoczkow woſkowych, bo świeca łoiowa śmierdzi, y dymi.*
Epiſtola complicatur, inſcribitur, & obſignatur, noctu prodiens, utitur laterna vel face.	*Liſt ſię ſkłada, podpiſuie, y pieczętuie, w nocy wychodzący używa latarni, albo pochodni.*
99. *Artes ſermonis.*	99. Mowienia nauki.
Grammatica verſatur circa literas, ex quibus componit verba, atque docet recte eloqui, ſcribere, conſtruere, interpungere.	*Grammatyka bawi ſię około liter, z ktòrych ſkłada ſłowa, y onych uczy prawie wymawiać, piſać, ſkładać, y rozdzielać.*
Rhetorica pingit quaſi rudem formam ſermonis oratoriis pigmentis, ut ſunt:	*Kraſomowſka nauka maluie jakoby proſty ſpoſob mòwy oratorſkiemi kolorami, jako ſą:*

figuræ, elegantiæ, adagia apophtegmata, ſententiæ, ſimilia hieroglyphica.

kſztaltne udania, ozdobne mowienia ſpoſoby, przyſłowia, przypowieści, powieści, przemyślne obrazy.

Poeſis colligit hos flores orationis, & colligat quaſi in coronulam, atque ita faciens e proſa, ligatam orationem, componit varia carmina & hymnos, ac propterea coronatur lauro.

Wierſzopiſka nauka zbiera te kwiatki mowienia, y zwięzuie, jakoby w wieniec, y tak czyniąc z wolney, związaną mowę, ſkłada rożne wierſze, y pieśni, y dla tego koronowany bywa bobkowym liściem.

Muſica componit notis melodias, quibus verba aptat; atque ita cantat, vel ſola voce, vel concentu, vel inſtrumentis muſicis.

Muzyka ſkłada notami melodye, ktòrym text podpiſuie, y tak ſpiewa albo jednym głoſem, albo złączeniem wielu głoſow, albo inſtrumentalną muzyką.

100. *Muſica.*

100. Muzyka.

Muſica inſtrumenta ſunt, quæ vocem edunt.

Muzyczne inſtrumenta ſą; ktòre głoſy wydawaią z ſiebie.

Primo; cum pulſatur ut Cymbalum paſtillo,

Naprzod, gdy je uderzaią jako Cymbał prętem;

Tin-

Dzwo-

Tintinnabulum intus globulo,	*Dzwonek wewnątrz żelaznym tłuczkiem,*
Crepitaculum circumverſando,	*Grzegotka w koło obracaniem,*
Crembalum ori admotum digito,	*Drumla w uściech trzymana, palcem.*
Tympanum, & ahenum clavicula,	*Bęben y kocioł pałkami,*
Ut & ſambuca cum organo paſtoritio, & ſiſtro.	*jako y brzękadło, z piſzczałką paſterſką, y trąbką troygraniaſtą.*
Secundo, in quibus chordæ intenduntur, & flectuntur,	*Potym, na ktòrych ſtrony naciągaią, y ruchaią,*
Ut nablium cum clavicordio utraq; manu,	*jako arfa z klawikordem obiema rękami.*
Dextra tantum chelys, in qua jugum, magadium, & verticuli, quibus nervi intenduntur, ſuper ponticulum, & cithara,	*Prawą tylko lutnia, na ktòrey ſzyia, deka y kołki, na ktòre ſtrony nawłaczaią na poſtawek, y Cytra,*
Pandura plectro, & lyra intus rota, quæ verſantur.	*Kobza ſmyczkiem, y lira, wewnątrz kołkiem, ktòre obrocane bywaią.*
In ſingulis dimenſiones ſiniſtra tanguntur.	*w każdych po klawiſzach przebieraią lewą ręka.*
Tandem quæ inflantur: ut ore fiſtula, tibia gingrina,	*Na oſtatku ktòre nadymaią; jako gębą piſzczałka, ſzałamaia,*

tibia urticularis, lituus, tuba;	*gayda, trąba wojenna, puzon.*
Vel follibus, ut organum pneumaticum.	*Albo miechami, jako organy.*
101. *Philoſophia.*	101. Mądrość świecka.
Phyſicus ſpeculatur omnia Dei opera in mundo.	*Badacz przyrodzonych rzeczy, uważa wſzyſtkie Boſkie dzieła na świecie.*
Metaphyſicus perſcrutatur rerum cauſas & effectus.	*Badacz nadprzyrodzonych rzeczy, dochodzi rzeczy przyczyn, y ſkutkow.*
Arithmeticus computat numeros, addendo, ſubtrahendo, multiplicando, dividendo, idque vel cyphris in palimpſeſto, vel calculis ſuper abacum.	*Rachmiſtrz rachuie liczby; przydawaiąc, uymuiąc, rozmnazaiąc, rozdzielaiąc, a to albo cyframi na rachowniczey ſkòrze, albo liczmanami na ſtole kamiennym.*
Ruſtici numerant decuſſibus & quincuncibus, per duodenas, quindenas; & ſexagenas.	*Chłopi rachuią krzyżykami, y półkrzyżykami, przez wiardurki, mędele y kopy.*
102. *Geometria.*	102. Miernicza nauka.
Geometra metitur altitudinem turris; aut diſtantiam locorum, ſive	*Wymiernik ziemi, rozmierza wyſokość wieży albo odległość mieyſc, albo*

ſive quadrante, ſive radio.	*albo kwadratem, albo mierniczym prętem.*
Figuras rerum deſignat lineis, angulis, & circulis, ad regulam, normam, & circinum.	*Kſztałty rzeczy znaczy liniami, rogami, y cyrkułami, według krokiewki, węgielnicy, y cyrkułu.*
Ex his oriuntur: cylindrus, trigonus tetragonus, & aliæ figuræ.	*Z tych pochodzą: wał, troygraniaſty, czworograniaſty, y inſze figury.*
103. *Sphæra cæleſtis.*	103. Okrąg Niebieſki.
Aſtronomia, conſiderat aſtrorum motus,	*Gwiazdarſka nauka, uważa gwiazd ruſzanie,*
Aſtrologia, eorum effectus.	*Gwiazd znaczenia nauka, ich ſkutki.*
Cæli globus volvitur ſuper axem circa globum terræ ſpatio 24 horarum.	*Niebieſki okrąg obraca ſię około okręgu ziemſkiego w 24 godzinach.*
Axem utrinque finiunt ſtellæ polares, poli duo:	*Linią kończą z obudwu ſtron dwie gwiazdy, obrotne:*
Arcticus, & Antarcticus.	*Pułnocny obrot, y Południowy obrot.*
Cælum undique eſt ſtellatum.	*Niebo zewſząd jeſt gwiazdziſte.*
Stellarum fixarum numeratur plus mille,	*Gwiazd utwierdzonych rachuią więcey niż tyſiąc;*

Side- *Ale*

Siderum vero ſeptemtrionalium 21.	*Ale gwiazd zwłaſzcza pułnocnych 21.*
Meridionalium vero 25.	*A południowych 25.*
Adde ſigna 12. Zodiaci,	*Przyday znaki 12. okręgu zwierzęcego.*
Quodlibet, gradus 30.	*Każdy, ſtopni ma 30.*
Quorum nomina ſunt: Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, Piſces.	*Ktòrych imiona ſą: Baran, Byk, Bliźnięta, Rak, Lew, Panna, Wagà, Niedźwiadek, Strzelec, Koziorożec, Wodnik, Ryby.*
Sub Zodiaco curſitant ſtellæ errantes 7, quæ vocantur planetæ, quarum via, eſt circulus in medio Zodiaci, dictus eclyptica.	*Pod zwierzęcym znàkiem biegaią gwiazdy błąkaiące 7. ktòre zowią Planetami, ktòrych drogà cyrkuł jeſt w pośrodku okrągu zwierzęcego, nazwany ſłoneczny cyrkuł.*
Alii circuli ſunt: Horyzon, Meridianus, Æquator, duo coluri, alter æquinoctiorum Verni, quando ſol ingreditur arietem.	*Inſze cyrkuły ſą: Horizon, południowy cyrkuł, ſrzedni, dwa cyrkuły, jeden dnia y nocy porównania na wioſnę, gdy ſłońce wchodzi w znak Barana.*

Autumnalis, quando ingreditur libram.	*Ieſienny, gdy wſtępuje w Wagę.*
Alter ſolſtitiorum æſtivi, quando ſol ingreditur Cancrum.	*Drugi dnia y nocy przeſilenia w lecie, gdy ſłońce wſtępuje w raka.*
Hyberni, quando ſol ingreditur Capricornum.	*w zimie, gdy ſłońce wſtępuie w Koziorożca.*
Duo Tropici: Tropicus Cancri, Tropicus Capricorni, eorundem ſolſtitiorum finitores, & quaſi termini; & tandem duo circuli polares: Arcticus, & Antarcticus.	*dwa ſkośne cyrkuły, cyrkiel Rakowy, cyrkiel Koziorożcowy, tychże ſłonecznych obrotow kraje, y jakoby granice; a na oſtatek dwa cyrkle obrotne, pułnocny, y południowy.*
104. *Planetarum aſpectus.*	104. Planet upatrowanie.
Luna percurrit Zodiacum ſingulis menſibus,	*Kſiężyc przechodzi kres zwierzęcy na każdy mieſiąc,*
Sol anno,	*Słońce w jednym roku,*
Mercurius & Venus circa ſolem, ille 115. hæc 549. diebus.	*Merkuryuſz y Wenus podle ſłońca, ow w 115. ta w 549. dniach.*
Mars biennio,	*Mars we dwu leciech,*
Jupiter fere 12.	*Iowiſz niemal we 12.*
Saturnus 30. annis.	*Saturnus w 30. lat.*
Hinc varie inter ſe conveniunt, & ſe mutuo aſpiciunt.	*Ztąd rożnie ſię z ſobą zchodzą, y na ſię patrzają.*

105. *Phases Lunæ.*	105. Kształty Mieśięczne.
Luna lucet non sua propria, sed a sole mutuata luce.	*Księżyc świeci nie swoim własnym, ale od słońca pożyczonym światłem.*
Nam altera ejus medietas semper illuminatur, altera manet caliginosa.	*Bo jedna jego połowica zawße jest jasna, druga zostaie ciemna.*
Hinc videmus eam in conjunctione solis obscuram, immo nullam;	*Ztąd widziemy w złączeniu słonecznym ciemną, y zgoła nie źnaczną.*
In oppositione, totam, & lucidam, & vocamus plenilunium;	*w przeciwnym świeceniu cały, y jasny, y zowiemy Pełnią;*
Alias dimidiam, & vocamus primam & ultimam quadram.	*kiedy inędy połowicę, y mowiemy pierwßą y ostatnią Kwadrę.*
Cæteroqui crescit, aut decrescit, & vocatur falcata luna.	*Więc też przybywa go albo ubywa, y zowie się kosowy Xiężyc:*

106. *Ecclipses.*	106. Zacmienia.
Sol est fons lucis illuminans omnia, sed non penetrant radii ejus corpora opaca, ut terram & lunam,	*Słońce jest zrzodło światłości oświecające wßystko, ale nie przenikaią promienie jego ciał cienistych, jako ziemi, y Księżyca,*

nam F2 bo

nam jaciunt umbram in locum oppositum;	bo rzucaią cień na miey-ſce przeciw ſobie ſto-jące.
Ideo cum luna incidit in umbram terræ, obſcuratur, quod vocamus Eclipſin Lunæ.	Dla tego gdy kſiężyc trafi na cień ziemi, zaćmia ſię, co zowiemy zacmieniem Mieſiąca.
Cum luna currit inter ſolem & terram, obtegit illum umbra ſua, & hoc vocamus deliquium ſolis;	Ale gdy kſiężyc biega między ſłońcem, y ziemią, zakrywa je cieniem ſwoim, y to zowiemy zacmieniem ſłonecznym;
Quia nobis adimit proſpectum ſolis, & lucem ejus, nec tamen ſol aliquid patitur, ſed terra.	Bo nam odeymuje twarz ſłoneczną, y światłość jego, wßakże ſłońce nic nie cierpi, ale ziemia.
107. *Hemiſphærium globi terreſtris ſuperius.*	107. Okrągu ziemſkiego powierzchna połowica.
Terra eſt rotunda, præſentanda igitur eſt duobus Hemiſphæriis.	*Ziemia jeſt okrągła, muſi tedy pokazana być we dwòch pòłokręgach.*
Ambitus ejus eſt graduum 360. quorum quiſque facit milliaria germanica 15.	*Iey obchod ma ſtopniow* 360. *z ktòrych każdy czyni Niemieckich mil* 15.

Et tamen eſt punctum, ſi conſideratur cum orbe, cujus centrum ipſa eſt.	*A przecie punktem jeſt, znieſiona z okręgiem świata, ktòrego ſrzedni punkt ona jeſt.*
Longitudinem ejus dimetiuntur Geometræ climatibus;	*Iey długość mierzą krajopiſowie, rownemi Sferami;*
Latitudinem paralellis.	*Szèrokość paſami,*
Eam ambit Oceanus, & perfundunt 5. maria, Mediterraneum, Balticum, Erythræum, Perſicum, Caſpium.	*Tę otacza Ocean, y zalewa pięcioro morza, morze ſrzod świata leżące, Szwedzkie, Czerwone, Perſkie, Kaſpiſkie.*
108. *Hemiſphærium globi terreſtris inferius.*	108. Okręgu ziemſkiego ſpodniego połowica.
Terræ globus diſtribuitur in zonas 5., quarum duæ frigidæ inhabitabiles, duæ temperatæ, & torrida habitantur.	*Okrąg ziemſki rozdziela ſię na 5. kreſow, z ktòrych dwie zimne nie oſadne, dwie pomierne, y gorący jeden, ſą oſadzone.*
Cæterum diviſa eſt in tres continentes, noſtram, quæ ſubdividitur in Europam, Aſiam, & Africam;	*Inaczey ſię też rozdziela na trzy potężne ziemie, naſzą, ktòra ſię znowu dzieli na Europę, Azyą y Afrykę;*
In Americam meridionalem, & ſe-	*Na Amerykę południową y* pul-

ſeptentrionalem, cujus incolæ nobis ſunt antipodes;	*pułnocną, ktòrych mieſzkańcy nam ſą podziemni.*
Et in terram auſtralem, adhuc incognitam.	*y na ziemię Południową, jeſzcze nieznajomą.*
Habitantes ſub Arcto, habent ſemeſtrales noctes, dieſque.	*Mieſzkający na Połnocy, mają połroczne nocy, y dni.*
In maribus infinitæ natant inſulæ.	*Po morzach niezliczone pływają wyſpy.*
109. *Europa.*	109. Europa.
In noſtra Europa ſunt Regna primaria: Hiſpania, Gallia, Italia, Anglia, Scotia, Hibernia, Germania, Bohemia, Hungaria, Croatia, Valachia, Sclavonia, Græcia, Thracia, Podolia, Tartaria, Lithvania, Polonia, Belgium, Dania, Norvegia, Svecia, Lappia, Fionia, Livonia, Boruſſia, Ruſſia, Moſcovia.	*W naſzey Europie nayprzednieyſze ſą Kròleſtwa: Hiſzpania, Francya, Włochy, Anglia, Szkocya, Irlandya, Niemiecka ziemia, Czeſka, Węgierſka, Kroacka, Wołoſka, Słowinſka, Grecka, Tracka, Podole, Tatarſka, Litewſka, Polſka, Niderlandy, Dania, Norwegia, Szwecya, Lapponia, Finy, Inflanty, Pruſy, Ruś, Moſkwa.*
110. *Ethica.*	110. Nauka obyczayna.
Vita hæc eſt via, ſive bivium,	*Zywot ten jeſt drogą, albo roztaniem drog,*

ſimile — *podo-*

ſimile literæ Pythagoricæ Y, cujus ſiniſter trames eſt latus, dexter anguſtus, ille vitii eſt, hic virtutis.	*podobny literze Y, ktòrego lewa ścieſzka ſzeroka, prawa wązka, ona złości jeſt, ta cnoty.*
Adverte juvenis! Herculem imitare, ſiniſtram linque, vitium averſare, ſpecioſus aditus, ſed turpis & præceps exitus.	*Uważ Młodzieniaſzku! nasladuy Herkuleſa, puść lewą, grzechu nie nawidź, pozorny przyſtęp, ale ſzpetny y nagłe wyiście.*
Ingredere dextera utut ſpinoſa:	*Pòdź po prawicy, luboć ciernista jeſt;*
Nulla via eſt invia virtuti;	*żadna droga cnocie nie jeſt zdrożna;*
Sequere, quo virtus te ducit per anguſta ad arcem honoris;	*Tam idź, gdzie cię cnota prowadzi przez ciaſność do zamku godności;*
Medium tene, & rectum tramitem, ſic tutiſſimus ibis.	*Trzymay ſię śrzedniego toru, y proſtey ścieſzki, tak beſpiecznie pòydzieſz.*
Cave, excedas a dextra affectus, equum ferocem compeſce freno, ne præceps fias, cave deficias ad ſiniſtram aſinina ſegnitie, ſed progredere con-	*ſtrzeż ſię wyſtąpić z prawey pożądliwości, zuchwałego konia ouzday, abyś nie upadł, waruy wykroczyć w lewą oślą gnuſnością, ale poſtępuy*

F 4 usta-

conſtanter, pertende ad finem, ſic coronaberis.	*uſtawicznie, dobiegay do końca, tak uwienczony będzieſz.*
III. *Prudentia.*	III. Roſtropność.
Prudentia omnia circumſpectat, ut ſerpens, agitque, loquitur, vel cogitat nihil in caſſum.	*Roſtropność ogląda ſię, na wſzyſtkie rzeczy, jako wąż, y nic nie czyni, mowi, albo myśli na daremno.*
Reſpicit, tanquam ad ſpeculum in praeterita, & proſpicit tanquam Teleſcopio futura, ſeu finem, atque ita perſpicit, quod egerit, & quid agendum reſtat.	*Patrzy zaś, jako w zwierciedle na przeſzłe, a upatruie jako przez perſpektywę na przyſzłe, albo koniec, y tak to przegląda, co uczyniła, y co daley czynić zoſtaje.*
Actionibus ſuis praefigit honeſtum, utilem, atque ſi fieri poteſt, jucundum ſcopum.	*Sprawom ſwoim naznacza uczciwy, pożyteczny. y ſpolnie, jeżeli być może, ucieſzny koniec.*
Fine perſpecto, deſpicit media, ceu viam, quae ducit ad ſcopum,	*Upatrzywſzy cel, ſtara ſię o ſrzodki, jako o drogę, ktòra prowadzi do celu;*
Sed certa & facilia, potius pauciora, quam plura, ne quid impediat occaſioni,	*Ale pewne, y łacne, raczey zaś mniey, a niżeli więcey, aby nie przeſzkodziło co ſpoſobności,*
quae	ktòra

quæ fronte capillata, ſed vertice calva, ad hæc & alata, facile dilabitur, attendit, captatque eam, in via pergit caute, ne impingat, aut aberret.

ktòra czoła zaroſtego, ale wierzchu łyſego, przytym y ſkrzydlaſta łatwo uchodzi; upatruie, y chwyta ſię jey, w drodze poſtępuie oſtrożnie, aby nie otrąciła, albo nie zbłądziła.

112. *Sedulitas.*

112. Pilność.

Sedulitas amat labores, fugit ignaviam, ſemper eſt in opere, ut formica, & comportat ſibi, ut illa, copiam omnium rerum.

Pilność kocha ſię w robocie, nie nawidzi gnuſności, zawße jeſt w pracy jako mrowka, y znoſi ſobie, jako ta, doſtatek wßyſtkich rzeczy.

Non dormit ſemper, aut ferias agit, ut ignavus & cicada, quos tandem premit inopia.

Nie zawße ſpi, albo święci, jako gnuśny y konik, ktòrych na oſtatku przyciſka nędza.

Incepta alacriter urget uſque ad finem, nihil procraſtinat, nec cantat cantilenam corvi, qui ingeminat, cras, cras.

Zaczęte rzeczy pilnie forſuie aż do końca, nic nie odkłada do jutra, ani ſpiewa pioſnki krucze, ktòry co raz powtarza, jutro, jutro.

Poſt exantlatos labores, & laſſata, quieſcit;

Po ſkończeniu robot, y ſtrudzona, odpoczywa.

Sed quiete recreata, ne otio aſſueſcat, redit ad negotia,	*Ale jak ſobie wypocznie, aby ſię w proznowanie nie włożyła, wraca ſię do prac.*
Diligens diſcipulus, ſimilis eſt apibus, quæ ex variis floribus mel congerunt in alveare ſuum.	*Pilny uczeń, podobny jeſt pſczołom, ktòre z rożnych kwiatkow miod zbieraią w ul ſwoy.*
113. *Temperantia.*	113. Miernośc.
Temperantia præſcribit modum cibo, ac potui, & continet cupiditatem ceu freno, & ſic moderatur omnia, ne quid nimis fiat.	*Miernośc przepiſuje miarę jedzeniu, y piciu, y powściąga żądze jako wędzidłem, y tak miarkuie wſzyſtko, aby ſię co nazbyt nie działo.*
Helluones inebriantur, titubant, ructant, & rixantur.	*Obżercy opijają ſię, taczaią ſię, bluią, y ſwarzą ſię.*
A crapula oritur laſcivia, ex hac vita libidinoſa.	*Z piańſtwa rodzi ſię roſpuſta, z tey żywot nierządny.*
114. *Fortitudo.*	114. Męſtwo.
Fortitudo eſt impavida in adverſis, ut leo; & confidens, at non tumida in ſecundis.	*Męſtwo jeſt nieuſtraſzone w przeciwnych rzeczach, jako lew, y śmiałe, ale nie nadyma ſię w ſzczęściu.*

Inni- Po-

Innixa ſuo columini conſtantiæ, eadem in omnibus, parata ad utramque fortunam, æquo animo ferendam.	*Polegaiąc na ſwym mocnym gruncie ſtałośći, jednakowe we wſzyſtkim, gotowe do oboyga ſczęśćia, rownym umyſtem znoſzenia.*
Clypeo tolerantiæ excipit ictus inſortunii, & gladio virtutis propellit hoſtes euthymiæ, nempe affectus.	*tarczą cierpliwośći znoſi razy nieſczęśćia, y mieczem cnoty odpędza nieprzyjacioły ſpokoynego umyſłu, to jeſt pożądliwośći.*
115. *Patientia.*	115. Cierpliwość.
Patientia tolerat calamitates, & injurias humiliter, ut agnus, tanquam paternam ferulam Dei.	*Cierpliwość znoſi utrapienia, y krzywdy pokornie, jako baranek, jakby Oycowſką rozgę Bożą.*
Interim innitur ſpei anchoræ, ut navis in mari fluctuans.	*Między tym wſpiera ſię na kotwicy nadziei, jako okręt wałami morſkiemi miotany.*
Deo ſupplicat illacrymando, & expectat poſt nubila Phæbum, ferens mala, ſperans meliora.	*Wzywa Boga ze łzami, y oczekiwa po dzdzu pogody, znoſząc złe, ſpodziewając ſię lepſzego.*
Contra impatiens, plorat, lamentatur,	*z przeciwney ſtrony niecierpliwy, płacze, narzeka,*

de- ſroży

debacchatur in ſeipſum, obmurmurat ut canis, & tamen nihil proficit, tandem deſperat, & fit anthropophagus.	*ſroży ſię ſam na ſiebie, warczy jako pies, a przecie nic nie wſkòra, na oſtatek rozpacza, y ſtaie ſię ſamoboycą.*
Injurias vindicare cupit furibundus.	*Krżywdy ſię chce mścić ſzaleiąc.*
116. *Humanitas.*	116. Ludzkość.
Homines facti ſunt ad mutua commoda, ergo ſint humani.	*Ludzie ſtworzeni ſą na wzajemne pożytki, przeto mają być ludzkimi.*
Sis ſuavis, & amabilis vultu,	*Bądź przyjemny, y twarzy wdzięczney,*
Comis, & urbanus geſtu ac moribus,	*Układny, y obyczayny w poſtępkach, y w obyczajach,*
Affabilis, & verax ore,	*Łagodny, y prawdziwy w uściech,*
Candens, & candidus corde;	*Czyſtego, y ſczerego ſerca;*
Ama, & ſic amaberis, & fiet mutua amicitia, ceu turturum concors, manſveta, & utrinque benevola.	*Kochay, a tak będzieſz kochany, y ſtanie ſię wzajemna przyjaźń, jako ſynogarlic zgodna, łaſkawa, y z obu ſtron uprzeyma.*
Moroſi homines, ſunt odioſi, torvi, contentioſi,	*Nie ludzcy, nieprzyjaźni ſą, krzywo patrzący, zwadliwi,*
con-	nie-

illepidi, iracundi, crudeles, ac implacabiles, magis lupi, & leones, quam homines, & inter ſe diſcordes.	*nieprzyjemni, gniewliwi, okrutni, y nie ubłagani, bardziey wilcy y lwi, niż ludzie, y między ſobą ſamemi niezgodliwi.*
Hinc confligunt duello.	*Ztąd pojedynkuią.*
Invidia aliis male cupit & conficit ſeipſam.	*Zazdrość innym zle życzy, a ſamo ſiebie trawi,*
117. *Juſtitia.*	117. Sprawiedliwość.
Juſtitia pingitur ſedens in lapide quadrato; nam debet eſſe immobilis, obvelatis oculis, ne reſpiciat perſonas, claudens autem ſiniſtram, reſervandam alteri parti;	*Sprawiedliwość maluią ſiedzącą na kamieniu graniaſtym, bo ma być nieporuſzona, zawiązanemi oczyma, aby nie patrzyła na oſoby, zamykaiąca lewe ucho, zoſtawuią drugiey ſtronie.*
Dextra tenens gladium & frænum ad puniendos, & coercendos malos.	*w prawey ręce trzymając miecz y wędzidło, na karanie y powściągnienie złych.*
Præterea ſtateram, cujus dextræ lanci merita, ſiniſtræ præmia impoſita, ſibi invicem coæquantur, atque ita boni ad virtutem,	*Nad to wagę, ktòrey na prawą ſzalę zaſługi, na lewą nagrody włożone, z ſobą ſię zarowno mieſzają, a tak dobrzy do cnoty,*

seu … jako-

ceu calcaribus incitantur,	*jakoby ostrogami pobudzani bywaią.*
In contractibus candide agatur.	*W kontraktach sczerze postępować trzeba,*
Pactis, & promissis stetur,	*zgodę y obietnice trzymać,*
Depositum, & mutuum reddantur,	*Pokład y dług wracać,*
Nemo expiletur, aut lædatur,	*Nikogo nie okradać, albo urażać,*
Suum cuique tribuatur;	*Każdemu swoje oddać;*
Hæc sunt præcepta justitiæ.	*Te są przykazania sprawiedliwości.*
Talia prohibentur quinto, & septimo præcepto Dei, & merito cruce, & rota puniuntur.	*Takie rzeczy są zakazane w piątym, y siodmym Przykazaniu Bożym, y słusznie szubienicą, y kołem karane bywaią.*
118. *Liberalitas.*	118. Szczodrobliwość,
Liberalitas modum servat circa divitias, quas honeste acquirit, ut habeat, quod largiatur egenis.	*Szczodrobliwość zachowuje miarę około bogactwa, ktòrych pocziwie nabywa, aby miała, co udzielać potrzebuiącym.*
Hos vestit, nutrit, & ditat hilari vultu, & alata manu.	*Tych odziewa, żywi, y bogaci wesołą twarzą, y skrzydlastą ręką.*
Opes subjicit sibi, non se illis, ut avarus, qui	*Dobra podbija sobie, nie siebie onym, jako łakomy ktòry*

qui habet, ut habeat, & bonorum ſuorum non poſſeſſor, ſed cuſtos eſt, & inſatiabilis;

ktòry ma, aby miał, a dobr ſwoich nie dzierżawcą, ale ſtrożem jeſt y nienaſycony.

Semper corradit unguibus ſuis, ſed parcit etiam, & obſervat ſuas res occludendo, ut ſemper habeat.

Zawſʒe zgromadza pazurami ſwemi, ale przecie oſʒczędza, y rzeczy ſwoje opatruje zamykaiąc, aby zawſʒe miał.

At prodigus male diſpergit bene parta, ac tandem eget.

ale rozrzutny marnie rozpraſʒa dobro nabyte; a na oſtatek, niedoſtatek cierpi.

119. *Societas Conjugalis.*

119. Stan Małżeńſki.

Matrimonium a Deo eſt inſtitutum in Paradiſo, ad mutuum adjutorium, & propagationem humani generis.

Stan małżeńſki od Boga jeſt poſtanowiony w raju, dla ſpolney pomocy y rozmnożenia narodu ludzkiego.

Vir juvenis conjugium initurus, inſtructus ſit, aut opibus, aut arte & ſcientia, quæ ſit de pane lucrando, ut ſuſtentare poſſit familiam.

Młodzian, gdy ſię żénić chce, muſi być opatrzony, albo doſtatkami, albo nauką, y umiejętnością, ktòra ſłużу na zarobienie chleba, aby wyżywić mogł czeladź.

De- | *Po-*

Deinde eligit sibi nubilem virginem, aut viduam, quam adamat;	*Potym sobie obiera za żonę dorosłą Pannę, albo wdowę, w ktòrey się zakocha;*
Ubi tamen magis spectanda virtus, & honestas, quam forma, aut dos.	*Gdzie jednak więcey upatrować trzeba cnoty y poczciwości, niż urody, albo posagu.*
Post hæc non despondet clam sibi eam, sed ambit apud patrem, & matrem, vel apud tutores, & cognatos per pronubos;	*Potym nie zrękuie jey sobie potajemnie, ale się stara o nią u oyca y matki, albo u opiekunow, y pokrewnych przez dziewosłęby;*
Ea sibi desponsata, fit sponsus, & ipsa sponsa, fiuntque sponsalia, & instrumentum dotale scribitur.	*A gdy mu już posłubiona będzie, staie się oblubieńcem, a ona oblubienicą, y odprawuią zrękowiny, y zapis posażny spisuią.*
Tandem fiunt nuptiæ, ubi copulantur a Sacerdote, dantes ultro citroque manus, & annulos nuptiales, tum epulantur cum invitatis testibus, ab hinc dicuntur maritus, & uxor;	*Na ostatek wesele odprawują, gdzie wiązani bywaią od Kapłana, dawszy jedno drugiemu ręce, y pierścionki ślubne, dopieroż objadują z wezwanemi świadkami; odtąd zowią się mężem, y żoną.*

hac mortua, fit ille viduus.

120. *Arbor Conſanguinitatis.*

Hominem attingunt conſanguinitate in linea aſcendente pater, vitricus, & mater, noverca, avus, & avia, proavus, & proavia, abavus, & abavia, atavus & atavia, triavus, & triavia.

Ulteriores dicuntur Majores.

In linea deſcendente: Filius, (privignus) & filia, (privigna) nepos, & neptis, pronepos, & proneptis, abnepos, & abneptis, trinepos & trineptis;

Ulteriores dicuntur poſteri.

In linea collaterali ſunt: patruus, & amita, avunculus, & matertera; frater & ſo-

ta gdy umrze, zoſtawa wdowcem.

120. Drzewo Pokrewieńſtwa.

Człowieka dotykaią pokrewnością w linii wſtępującey: ociec, oyczym, y matka, macocha, dziad, y babka, pradziad, y prababa, prapradziad, y praprababa, nadziad, y nadbaba, prapradziadow dziad, y praprababina baba.

Dalſi zowią ſię przodkami.

W liniy zſtępuiącey; ſyn, (paſierb) y còrka, (paſierbica) wnuk, y wnuczka, prawnuk, y prawnuczka, praprawnuk, y praprawnuczka, nadwnuk, y nadwnuczka.

Dalſi zowią ſię potomkami.

W liniy pobocżney ſą: ſtryi, y ſtryienka, wuy, y wuienka, brat, y

ſoror, patruelis, Sobrinus, & amitinus.	*ſioſtra, ſynowiec, cioteczny, wujeczny, albo ſieſtrzeniec.*
121. *Societas Parentalis.*	121. Stan Rodzicielſki.
Conjuges ſuſcipiunt ex benedictione DEI prolem, & fiunt parentes.	*Małżonkowie nabywaią z błogoſławieńſtwa Boſkiego dzieci, y ſtaią ſię rodzicami.*
Infans involvitur faſciis, & reponitur in cunas, a matre lactatur uberibus, & nutritur pappis.	*Dziecie powijają w pieluchy, kładą do kolebki, od matki karmione bywa pierſiami, y żywione papą.*
Deinde incedere diſcit ſeperaſtro, ludit crepundiis, & fari incipit;	*Potym ſię chodzić uczy w chodaczku, gra czaczkami, y poczyna mowić.*
Creſcente ætate, pietati & labori aſſueſcit, & caſtigatur, ſi non ſit morigerus.	*Roſnąc, w pobożność y w pracę ſię wkłada, y karzą je, jeżeli niechce być paſłuſzne.*
Liberi debent parentibus cultum, & officium.	*Dzieci winne rodzicom cześć y poſłuſzeńſtwo.*
122. *Societas Herilis,*	122, Goſpodarſtwo.
Herus habet famulos, hera ancillas.	*Pan ma ſługi, Pani dziewki.*
Illi mandant opera, & diſtribuunt laborum penſa,	*Oni rozkazuią tym robotę, y wydzielaią odziały*

pensa, quæ ab his fideliter sunt exequenda sine murmure, & dispendio, pro quo præbentur ipsis merces & alimonia.

Servus olim erat mancipium, in quem Domino potestas fuit vitæ & necis.

Hodie serviunt libere pauperiores mercede conducti.

działy robot, które od nich sczerze wykonane być maią bez szemrania, y szkody, za co się im daie zapłata, y żywność.

Sługa niegdyś był niewolnikiem, nad którym miał Pan władzę żywota, y śmierci.

Podziś dzień służą dobrowolnie ubożsi za myto najęci.

123. *Urbs.*

Ex multis domibus fit pagus, vel opppidum vel urbs.

Istud, & hæc muniuntur & cinguntur mænibus, vallo, aggeribus, & vallis;

Intra muros est pomerium, extra, fossa, in mænibus sunt propugnacula, & turres, speculæ extant in editioribus locis.

In Urbem ingressus fit ex suburbio per portam super pontem.

123. Miasto.

Z wielu domow bywa wieś, albo miasteczko, albo miasto.

Ono y to utwierdzaią y obwodzą murami, wałem, groblami, y palami.

Między niemi jest między murze, przed murem okop, na murze są basty, y wieże, strażnice stoią na wyższych mieyscach.

Do miasta wchodzi się z przedmieścia przez bramę po moście.

Porta habet cataractas, pontem verſatilem, valvas, clauſtra, & repagula, ut & vectes.	*Brama ma kraty żelazne, zwod, wrota, kłotki, y zapory, jako y oſtrwie.*
In ſuburbiis ſunt horti, & ſuburbana, ut & cæmeteria.	*Na przedmieſciu ſą ogrody, y folwarki, jako y cmentarze.*
124. *Interiora Urbis.*	124. Wnętrzności Miaſta.
Inter urbem ſunt plateæ lapidibus ſtratæ, fora, alicubi cum porticibus, & angiportis.	*w mieſcie ſą ulice kamieniem brukowane, rynki, drugdzie z krużgankami y ciaſnemi ulicami.*
Publica ædificia ſunt in medio urbis: Templum, Scholæ, Curia, domus mercaturæ.	*Poſpolite domy ſą w pośrzodku miaſta: Kościoł, Szkoły, Ratuß, dom kupiecki.*
Circa mænia, & portas armamentarium, granarium, diverſoria, & cauponæ; theatrum, xenodochium; in receſſibus cloacæ, & carcer;	*Przy murze, y bramach zbrojownia, ßpiklerz, gościnne izby, y karczmy; dziwowiſko, ßpital; na uſtroniu wychody, y więzienie.*
In turri primaria eſt horologium, & habitatio vigilum,	*Na naywyżßey wieży jeſt zegar, y mießkanie ſtrożow;*
in	*na*

in plateis ſunt putei, fluvius, vel rivus urbem interfluens, inſervit ſordibus eluendis,	*na ulicach ſą ſtudnie, rzeka, albo potok przez miaſto ciekący, ſłuży dla zabierania plugaſtwa.*
Arx extat in ſummo urbis.	*Zamek wyſtawiony na naywyżßym miaſta.*
125. *Judicium.*	125. *Sąd.*
Optimum jus eſt placida conventio facta, vel ab ipſis, inter quos lis eſt, vel ab arbitro.	*Naylepße prawo jeſt dobrowolna zgoda uczyniona, albo od tych ſamych, między ktòremi ſpor jeſt, albo od roziemca.*
Hæc ſi non procedit, venitur in forum.	*Ta jeśli nie dochodzi, przychodzi przed ſąd*
Olim judicabant in foro, hodie in Prætorio, cui præſidet Prætor cum Aſſeſſoribus.	*niegdyś ſądzono na rynku, teraz na Ratußu, kędy przełożony Woyt z Ławnikami.*
Dicographus calamo excipit vota.	*Piſarz ſądowy zapiſuie głoſy.*
Actor, accuſat reum, & ptoducit teſtes contra illum,	*Powodowa ſtroná, oſkarza obwinionego, y przywodzi świadki przeciwko niemu.*
Reus excuſat ſe per Advocatum, cui con-	*Obwiniony ſię wymawia przez Zaſtępcę, ktòremu*

contradicit actoris Procurator.

mu przeczy dowodow praktyk.

Tum Judex pronuntiat ſententiam, abſolvens inſontem & damnans ſontem ad pænam, vel mulctam, vel ad ſupplicium.

Dopieroż Sedzia dekretuie, uwolniaiąc niewinnego, a ſkazuiąc winnego na winę, albo pieniężną, albo na gardło.

116 *Supplicia maleficorum.*

126. Karania Złoczyńcow.

Malefici per lictores e carcere (ubi torqueri ſolent) educuntur, vel equo raptantur ad locum ſupplicii.

Złoczyńcy przez ſiepaczow z więzienia (gdzie męczeni bywaią) wywodzą ſię, albo koniem wywłoczeni bywaią na mieyſce karanią.

Fures ſuſpenduntur in patibulo a carnifice, mæchi decollantur, homicidæ, ac latrones vel crurifragio plexi rotæ imponuntur, vel palo infiguntur.

Złodziejow wieſza na ſzubenicy kat, cudzołożniki ścinaią. mężoboyce y rozboyniki albo golenie rozgruchotawſzy w koło wpletają, albo na pal wbijają.

Lamiæ ſuper rogum cremantur, quidam antequam ſupplicio afficiantur, elinguantur,

Czarowuice na ſtoſie drew palą, niektòrym nim ich ſtracą, tyłem język wywłoczą,

aut

albo

aut ſuper cippum manu plectuntur, aut uruntur forcipibus.	*albo na pniu rękę ucinaią; albo ich palą kleßczami.*
Vita donati, numellis conſtringuntur, luxantur, equuleo imponuntur, auribus truncantur, virgis cæduntur, ſtigmate notantur, relegantur, damnantur ad triremes, vel ad carcerem perpetuum.	*Ktòrym życie daruią, do pręgi przywięzuią, członki z ſtawow wywijaią, na oſła wſadzaią, ußy urzynaią, wyſmagaią, piętna wypalaią, wyganiaią, ſkazuią na galery, albo na wieczne więzienie.*
Perduelles diſcerpuntur quadrigis.	*Buntowniki końmi targaią.*
127. *Merces.*	127. Towary.
Vel commutantur, vel vel venum exponuntur in tabernis mercimoniorum, & venduntur pro pecunia, vel menſuratæ ulna, vel ponderatæ libra.	*Albo odmieniaią, albo na przedaż wykładaią w kramach, y przedaią za pieniądze, albo odmierzone łokciem, albo odważone wagą.*
Tabernarii circumforanei, & ſcutarii, volunt etiam dici mercatores.	*Kramarże, y tandetarze chcą też zwani być kupcami.*
Venditor oſtentat rem	*Przedawca wykłada to-*

rem promercalem & indicat pretium, quanti liceat, emptor licitatur, & pretium offert.	*towary, y opowiada cenę, poczemu zacenia, Kupiec pyta po czemu? y podawa płace.*
Si quis contralicetur, addicitur res ei, qui plurimum pollicetur.	*Gdy kto podkupuie, temu towar ſpuſzczany bywa, ktòry naywięcey podaie.*
128. *Menſuræ & Pondera.*	128. Miary y Wagi.
Res continuas metimur ulna, liquidas congio, aridas medimno;	*Nie rozdzielne rzeczy mierzemy łokciem, ciekące kwartą, ſuche ćwiercią,*
Gravitatem rerum experimur ponderibus & libra.	*Ciężkości rzeczy doświadczamy wagami y funtem.*
In hac primo eſt jugum, in cujus medio axiculus, ſuperius trutina, in qua examen ſeſe girat, utrinque ſunt lances pendentes funiculis.	*Na tey naprzod jeſt kołowrot, w jey ſrodku gozdzik, w gòrze kluba, w ktòrey ſię języczek ruſza, z obuſtron ſą ſzale wiſzące na ſznurach.*
Statera ponderat res ſuſpendendo illas unco.	*Przemian waży rzeczy zawieſzając je na haku.*
Pondus ex oppoſito indicat,	*Waga na przeciw ukazuie,*

utrum jeśli

utrum ſit æquilibrium, nec ne.

jeśli jeſt z obudwu ſtrou ſzal, rowne w klubie; albo nie.

129. *Ars medica.*

129. Lekarſka nauka.

Ægrotans accerſit medicum, qui tangit arteriam, & inſpicit urinam, tum præſcribit medicamentum in ſchedula.

Choruiący wzywa Lekarza, ktòry maca puls y ogląda wodę, potym przepiſuie lekarſtwa na karcie.

Iſtud paratur a pharmacopæo in pharmacopolio, ubi pharmaca in capſulis, pyxidibus, & lagenis aſſervantur, eſtq; vel potio, vel pulvis, vel pillulæ, vel paſtilli, vel electuarium.

To bywa przygotowane od Aptekarza w Aptece, gdzie lekarſtwa w ſzkatułach, ſzufladach, ſloykach, y flaſzkach chowaią, a jeſt albo napoy, albo proſzek, albo pigułki, albo kołaczki, albo ſok.

Diæta, & oratio, ſunt optima medicina.

Mierność w jedzeniu, a modlitwa, naylepſze lekarſtwo.

Chirurgus curat vulnera & ulcera emplaſtris.

cyrulik goi rany, a wrzody plaſtrami.

130. *Sepultura.*

130. Pogrzeb.

Defuncti olim cremabantur, & cineres in urna recondebantur.

Umarłych niegdyś palono, y popioł w dżbanku chowano.

Nos includimus noſtros demortuos capulo, imponimus feretro, & efferri curamus pompa funebri verſus cæmeterium, ubi a veſpillionibus ſepulchro inferuntur, & humantur.	*My zawieramy naſzych umarłych w trunę, kładziemy na mary, y wynoſić każemy z załobnemi obrzędami na smętarz, tedy ſię od grubarzow do grobu kładą, y pogrzebuią.*
Hoc, cippo tegitur, & munimentis, ac epitaphiis ornatur.	*Ten, kamieniem nakryty y nagrobkami y napiſami przyozdobiony bywa.*
Cum funus procedit, cantantur hymni, & campanæ pulſantur.	*Gdy ciało prowadzą, ſpiewaią pieśni pogrzebowe, y dzwony dzwonią.*
131. *Ludus ſcenicus.*	131. Igrzyſko.
In theatro, quod veſtitur tapetibus & ſipariis tegitur, aguntur Comediæ, & Tragædiæ, quibus repræſentantur res memorabiles;	*Na mieyſcu igrzyſk, ktòry ſię zdobi kobiercami, y zaſłonami zakrywa, graią Komedye, y Trajedye, w ktòrych wyſtawiaią przed oczy rzeczy pamiętne.*
Utpote hiſtoria de filio prodigo & patre ipſius, a quo recipitur domum redux actus.	*Iako to dzieje o Synu marnotrawnym, y Oycu jego, ktòrego znowu przyimuie, jak do domu powrocił.*
Acto-	*Oſo-*

actores agunt perſonati,& morio dat jocos.	*Oſoby graią ubrane, y błazen ſtroi figle.*
Spectatorum primarii, ſedent in orcheſtra, plebs ſtat in cavea, & plaudit, ſi quid arridet.	*z przypatruiących ſię nayprzednieyſi, ſiedzą w ławkach, poſpolſtwo ſtoi na placu, y rękami klaſka, gdy ſię im co podoba.*
132. *Præſtigiæ.*	132. Kuglarſtwo.
Præſtigiator facit varia ſpectacula volubilitate corporis, deambulando manibus, aut ſaliendo per circulum, &c.	*Kuglarz wyprawia rożne dziwowiſka chyżością ciała, chodząc na rękach, albo ſkacząc przez obręcz &c.*
Interdum etiam tripudiat larvatus.	*Czaſem tez tańcuie maſką zaſłoniony.*
Agyrta præſtigias facit e marſupio.	*Kuglarz kugluie z mieſzka.*
Funambulus graditur, & ſaltat ſuper funem, tenens manu halterem, aut ſuſpendit ſe manu, vel pede, &c.	*Powrozbiegun biega, y ſkacze po powrozie trzymaiąc ręką żerdź gwichtowną, albo ſię zawieſza za rękę, albo nogę, &c.*
134. *Palæſtra.*	133. Szermierſka Szkoła.
Pugiles congrediuntur duello in Palæſtra, decertantes vel gladiis, vel	*Szermierze pojedynkuią w ſzermierſkiey ſzkole uganiaiąc ſię albo mieczami, olbo*

vel haſtilibus. vel bipennibus, vel ſemiſpathis, vel enſibus, mucrone obligatis[, ne lethaliter lædant, vel frameis& pugione ſimul.

albo drzewcami, albo halabardami, albo teſakami, albo ßpadami na końcu gałki mającemi, aby śmiertelnie nie raniły, albo ßablami y puginałami także.

Luctatores apud Romanos olim nudi. & inuncti oleo præhendebant ſe invicem, & annitebantur, uter alterum proſternere poſſet, præprimis ſupplantando.

Zapaśnicy u Rzymian niegdyś nadzy, y oleiem namazani, mocowali, y zapaſkociali, ktòry ktòrego obalić mogł, oſobliwie nogi zaplątaiąc,

Andabatæ pugnabant pugnis ridiculo certamine, nimirum obvelatis oculis.

Pięścianicy pięściami walczyli walką prześmießną, zwłaßcza zaſłoniweßy ſobie oczy.

134. *Ludus pilæ.*

134. Gra Piłki.

In ſphæriſtærio luditur pila, quam alter mittit, alter excipit, & remittit reticulo, idque eſt Nobilium luſus ad commotionem corporis.

W pilniku graią w piłkę, ktòrą jeden rzuca, drugi chwyta, y nazad bije pilnikiem, y to jeſt Szlachecka gra, dla rozruchania ciała.

Pila magna àére diſtenta ope epiſtomii, ſub dio

Piłę ſkurzaną nadetą rurką, na dwo-

dio pugno reverberatur.

135. *Ludus aleæ.*

Talis ludimus, vel phistobolindam, vel immittimus illas per fritillum in tabulam numeris notatam, idque eſt ludus ſortilegii aleatorum.

Sorte, & arte luditur calculis in alveolo aleatorio & chartis luſoriis.

Abaculis ludimus in abaco, ubi ſola ars regnat.

Ingenioſiſſimus ludus eſt ludus latrunculorum, quo veluti duo exercitus prælio confligunt.

136. *Certamina.*

Pueri exercent ſe curſu, ſive ſuper glaciem diabathris, ubi etiam vehuntur trahis.

Sive in campo desi-

dworze pięścią odbijają.

135. Gra Koſtek.

Koſtkami gramy, albo o więcey ok, albo je puſzczamy przez tryktarz na tablicę liczbą naznaczoną, a to jeſt ſzczęściem probowana gra Koſterow.

Szczęściem y ſtuką grają w warcaby na warcabnicy, y kartami.

Kamieniami gramy na ſtole długim kamiennym, gdzie ſama ſtuka panuje.

Nayſtucznieyſza gra jeſt w ſzachy, w ktòrey jakoby dwa woyſka, przeciwko ſobie walczą.

136. Zawodnicza gra.

Chłopięta cwiczą ſię w bieganiu, albo po lodzie na łyzach, gdzie też wożą ſię na ſaniach.

Albo po polu za-

deſignantes lineam, quam qui vincere cupit, aut attingere, at non ultra procurrere debet.

Olim decurrebant curſores inter cancellos ad metam, & qui primum contingebat eam, accipiebat præmium a brabeuta.

Hodie habentur ſtaſtiludia, ubi lancea petitur ad circulos loco equiriorum, quæ in deſuetudinem abierunt.

137. *Ludi pueriles.*

Pueri ludere ſolent, vel globis fictilibus, vel jactantes globum ad conos, vel ſphærulam clava mittentes per annulum vel turbinem flagello verſantes, vel ſclopo, & arcu jaculantes, vel grallis incedentes, vel ſuper petaurum ſe agitantes.

zamierzaiąc kres ktòrrgo ktòry wygrać uſiłuie albo dopędzić, ale nie przeżeń przebiedz ma.

Przed czaſy, biegali zawodnicy między ſzrankami do kreſu, a ktòry naypierwiey dobiegł, brał podarunęk zwycięſki od gonitwy rozſądzcy.

Podziś dzień igrzyſka kopiyne odprawuią, gdzie z kopią biegaią do pierśćionka miaſto harcownia na koniach, ktòrych już w zwyczaju niemaſz.

137. Gry dziecinne.

Chłopięta grać zwykli albo gałkami, albo rzucaiąc kulę do kręgli, albo krąg pałką bijąc przez pierścień, albo cygę biczykiem pędząc, albo z pukawki y łuku ſtrzelaiąc, albo na kulach chodząc, albo na kołyſce kołyſzając ſię.

138. *Regnum & Regio.*	138. Kròleſtwo, y Ziemia.
Multæ Urbes, & pagi, faciunt regionem, & Regnum.	*Wiele Miaſt, y wſi czynią krainę, y Kròleſtwo.*
Rex aut Princeps ſedet in metropoli.	*Kròl, albo Xiąże ſiedzi w Stołecznym Mieście.*
Nobiles, barones, & comites habitant in circumjacentibus arcibus, ruſtici in pagis.	*Szlachta, wolni Panowie, y Hrabowie mießkaią w okolicznych Zamkach.* *Chłopi na wſiach.*
Juxta flumina navigabilia, & vias regias, habet Princeps ſua telonia, ubi a navigantibus, & iter facientibus portorium & Vectigal exigitur.	*Przy rzekach portowych, y gościncach, ma Xiąże ſwoje cła, gdzie od żeglujących, y podrożnych przewoźne, y cło wyciągaią.*
139. *Regia Majeſtas.*	139. Majeſtat Królewſki.
Rex in ſplendore regio, ſedet in ſolio ſuo magnifico habitu, redimitus diademate, tenens manu ſceptrum, ſtipatus frequentia Aulicorum.	*Kròl w Kròlewſkiey powadze, ſiedzi na ſwym tronie w ſpaniałym odzieniu, przybrany w Koronę, trzymaiąc w ręce berło, otoczony orßakiem Dworzanow.*
Inter hos primarii ſunt: Cancellarius cum Conſiliariis, &	*między tymi przednieyſi ſą: Kanclerz z Radą, y*

cretariis, Præfectus Prætorii, Aulæ Magiſter. Pocillator, Pincerna, Dapifer, Theſaurarius. Archicubicularius, & Stabuli Magiſter.	*Sekretarzami. Marſzałek Krolewſki, Nadworny, Podczaſzy, Cześnik, Stolnik, Podſkarbi, Podkomorzy, y Koniuſzy.*
His ſubordinantur Nobiles aulici, Nobile famulitium, cum Cubiculariis, & Curſoribus, Stipatores, cum Satellitio.	*Po tych idą Dworzanie, Szlachetne chłopięta, z Pokoiowymi, y Lokajami, Gwardya, z Drabantami.*
Legatis Exterorum præbet aures ſolenniter.	*Poſłom Cudzoziemſkim audyencyą daie jawnie.*
Aliorſum ablegat Vicarios ſuos, Adminiſtratores, Præfectos, Quæſtores, & Legatos, quibus ſubinde mittit mandata per veredarios.	*gdzie indziey poſyła namieſtniki ſwoje, Dzierżawce, Urzędniki, Dozorce y Poſły, za ktoremi poſyła nowe rozkazania przez Poſtarzow.*
Morio ludicris actionibus movet riſum.	*Błazen cudownemi ſprawy śmiechy ſtroi.*
In Romano Imperio rerum potitur Imperator, qui in Conventu Electionis eligitur a 9. Electoribus, ut	*W Niemieckiey Rżeſzy naywiększą ma władzę Ceſarz, ktorego na Seymie obierają Elektorow 9., jako*

ſunt ; ſą:

ſunt: tres Eccleſiaſtici, & Archi-Epiſcopi; Moguntinus, Trevirenſis, & Colonienſis.	*ſą; trzy Duchowni, y Arcybiſkupi: Moguncki, Trewirſki, y Kolońſki.*
Et 6. Sæculares:	*Y 6. Swieccy:*
Rex Bohemiæ Archi-Pincerna;	*Kròl Czeſki Padczaſzy Wielki Rzeſzy.*
Dux Bavariæ Archi-Dapifer;	*Xiąże Bawarſki Podſtoli Wielki Rzeſzy;*
Dux Saxoniæ Archi-Mareſchalcus;	*Xiąże Saſki Marſzałek Wielki Rzeſzy.*
Marchio Brandeburgenſis Archi-Camerarius,	*Margrabia Brandeburgſki Podkom. W. Rzeſzy.*
Comes Palatinus, Archi-Theſaurarius,	*Wojewoda Reńſki Podſkarbi Wielki Rzeſzy.*
Dux Hanoveranus Archi-Vexillifer.	*Xiąże Hanowerſki Chorąży Wielki Rzeſzy.*
140. *Miles,*	140. Zołnierz.
Si bellandum eſt, ſcribuntur milites.	*Gdy ſię woyna ma toczyć, zaciągaią żołnierzy.*
Horum arma ſunt: galea, quæ ornatur criſta.	*Tych zbroje ſą: ſzyſzak, ktòry ſię przyozdabia piorem.*
Armatura, cujus partes ſunt: torques ferreus, thorax, brachialia, ocreæ ferreæ,	*Rynſztunek, ktòrego części ſą: kołnierz żelazny, zbroia, karwaſze, nadkolanka,*

reæ, manicæ, cum lorica, & ſcuto; hæc ſunt arma defenſiva.	*rękawice żelazne, z pancerżem, y tarczą; te ſą oręże obronne.*
Offenſiva ſunt: gladius, framea, & acinaces, quæ vagina reconduntur, & cingulo, vel baltheo accinguntur.	*Szkodne ſą: miecz; kord y ßabla, ktòre w pochwy kładą, y na paſie albo pendencie zawießaią.*
Faſcia militaris inſervit ornatui.	*Pas Rycerſki ſłużу ku ozdobie.*
Romphæa, & pugio.	*miecz rażący y puinał.*
In his eſt manubrium cum pomo, & verutum cuſpidatum, in medio dorſum, & acies.	*W tych jeſt rękowieść z gałką, y głownia z końcem ſpiczaſtem, w pośrzodku tylec, y oſtrze*
Reliqua arma ſunt: haſta, bipennis, in quibus haſtile & mucro, clava & cæſtus.	*Inße bronie ſą: włocznia, halabarda, w ktòrych drzewce y żalazo oſtre, buława, y czekan.*
Eminus pugnatur bombardis, ſclopis, & ſclopetis, quæ onerantur globis e theca bombardaria, & pulvere nitrato e pyxide pulveraria.	*Z dala walczą rußnicami, mußkietami, y piſtoletami; ktòry nabijają kulami z ładownicy, y prochem z prochownicy.*

141. *Caſtra.* | 141. Oboz.

Expeditione ſuſcepta &	*Po wyprawie woienney oboz*

castra locantur. & tentoria palis figuntur, vel e linteis, vel e stramentis, eaq; circumdantur securitatis gratia aggeribus, & fossis.	*oboz stanowią, y namioty rozbijają, albo z płotna, albo z słomy, y one obtaczaią dla bespieczeństwa okopami, y rowami.*
Constituuntur etiam excubiæ, & emittuntur exploratores.	*Y stawiaią też straż, y wysyłaią na podjazdy dla języka.*
Pabulationis, & prædæ causa fiunt excursiones, ubi sæpius cum hostibus velitatione confligitur.	*Dla żywności, y łupu czynią wycieczki, gdzie często z nieprzyjacielem ucierać się przychodzi.*
Tentorium summi Imperatoris est in medio castrorum.	*Namiot Hetmana wielkiego w posrzodku jest obożu.*
142. *Acies & prælium.*	142 Uszykowanie woyska, y potrzeba.
Quando pugna committenda est, instruitur acies, & dividitur in frontes, tergum, & alas,	*Gdy bitwa ma być dana, szykuią woysko, y dzielą na czoła, tył, y skrzydła.*
Peditatus intermiscetur Equitatui.	*Piechotę mieszają między Kawaleryą.*
Illi distinguuntur in centurias, hi in turmas.	*One dzielą na hufce, te na roty.*
Illæ in medio ferunt ve-	*One w pośrzodku noszą pro-*

vexilla, hæ labara.
Eorum Præfecti sunt: Decuriones, Signiferi, Vicarii, Centuriones, Magistri Equitum, Tribuni, Chiliarchæ, & omnium summus Imperator.
Tympanistæ, & Tympanotribæ, ut & Tubicines ad arma vocant, & militem inflammant.
Primo conflictu exploduntur bombardæ, & tormenta.
Postea cominus pugnatur hastis, & gladiis.
Victi trucidantur, vel capiuntur, vel aufugiunt.
Succenturiati superveniunt ex insidiis, impedimenta spoliantur.

143. *Pugna navalis.*

Navale prælium terribile est, cum ingentes naves veluti ar-

proporce, te chorągwie.
Ich przełożeni są: dziesiątnicy, chorązowie, porucznicy, Kapitani, Rotmistrzowie, Podpołkownicy, Połkownicy, a wszystkich tych Głową jest Hetman Wielki.
Bębnistowie, y Doboszowie, jako y Trębacze trąbią pobudkę y żołnierza zachęcaią.
W pierwszym potkaniu strzelaią z muszkietow, y polnych dział.
Potym się zbliska potykają włoczniąmi y szablami, zwyciężonych zabijają, albo poymują, albo też sami uciekają.
Posiłek wychòdzi z zasadzek, skarbne wozy łupią.

143. Potrzeba na morzu.

Morska potrzeba straszna jest, gdy wielkie okręty jako zam-

arces concurrunt roſtris, aut tormentis ſe invicem quaſſant; atque ita perforatæ ſuam perniciem imbibunt, & ſubmerguntur, aut cum igne corripiuntur, & vel ex incendio pulveris tormentarii homines in àérem ejiciuntur, vel in mediis aquis exuruntur, vel etiam in mare deſilientes, ſuffocantur.

zamki potykaią ſię pyſkami, albo działami ſpolnie ſię uderzaią; y tak przedziurawione zgubę ſwoią w ſię wpijają, y toną; albo gdy ſię ogniem zaymują, y albo z palenia prochu ludzie na powietrze wyrzuceni, albo na poſrzodku wody ſpaleni, albo też do morza wyſkakuiący zatopieni bywaią.

Navis fugitiva ab inſequentibus intercipitur, & capitur.

okręt uchodzący od prześladuiących zatrymany, y poimany bywa.

144. *Obſidium.*

144. Oblężenie.

Urbs obſidionem paſſura, primo provocatur per tibicinem, & invitatur ad deditionem.

Miaſto gdy ma być oblężone, naprzod wypowiadaią, mu przez trębacża, y napominają je o poddanie ſię.

Quod facere ſi abnuat, oppugnatur ab obſidentibus, & occupatur, vel muros per ſcalas tranſcendendo, aut

Czego gdy uczynić nie pozwala, dobywaią go oblegaiący, y odbieraią, albo mury po drabinach przełażąc,

albo

aut arietibus diruendo, aut tormentis demoliendo, vel portas exoſtra dirumpendo, vel globos tormentarios e baliſtis per baliſtarios, qui poſt gerras latitant, in urbem ejaculando, vel eam per foſſores cuniculis ſubvertendo.

albo taranami rozwalaiąc.. albo działami kruſząc, albo bramy petardą wybijając, albo kule ogniſte z możdżerzow przez puſkarze, ktòrzy ſię za koſzami chowaią, do miaſta wypuſzczaiąc, albo je przez kopacze podkopuiąc.

Obſeſſi defendunt ſe e muris ignibus, lapidibus, &c. & erumpunt.

Oblężeni bronią ſię z murow ogniem, kamieniami, &c. y wypadają.

Urbs vi expugnata diripitur, exciditur, & interdum ſolo æquatur.

Miaſto mocą dobyte złupione, zburzone, y czaſem z ziemią zrownane bywa.

145. *Religio.*

145. Pobożność.

Pietas, Regina virtutum, hauſta notitia Dei, vel ex libro naturæ, (nam opus commendat artificem,) vel ex libro Scripturæ, colit Deum humiliter, recolit mandata ejus, comprehenſa in decalogo,

Pobożność, Kròlowa wſzyſtkich cnot, wziąwſzy znajomość o Bogu, albo z kſięgi natury, (bo robota zaleca rzemieślnika,) albo z kſięgi Piſma S. wielbi Boga pokornie, pamięta na rozkazanie jego, zawarte w Zakonney tablicy,

& oblatrantem rationem conculcans, præbet fidem, & aſſenſum verbo Dei; eumque invocat ut opitulatorem in adverſis.	*y ſprzeciwiający ſię rozum tłumiąc, daje wiarę, y przyzwolenie ſłowu Bożemu; y wzywa go jako pomocnika; w przeciwnym ſczęściu.*
Divina officia fiunt in Templo, in quo eſt aditus cum Altari, Sacrarium, ſuggeſtus, ſubſellia ambones, & baptiſterium.	*Służba Boża odprawowana bywa w Kościele. w ktorym jeſt Swiątnica z Ołtarzem, Zakryſtya, Kazalnica, Ławy, Chory, y Chrzcielnica.*
Deum eſſe omnes ſentiunt homines, ſed non omnes norunt Deum recte.	*Ze Bóg jeſt, dochodzą wſzyſcy ludzie, ale nie wſzyſcy znają Boga prawie.*
Hinc oriuntur diverſæ religiones, quarum primariæ 4. adhuc numerantur.	*Ztąd pochodzą rożne ſekty, z ktorych 4. nayprzednieyſze jeſzcze ſię liczą.*
146. *Gentiliſmus.*	146. Pogańſtwo.
Gentiles finxerunt ſibi prope 10000. Numina.	*Poganie zmyślili ſobie bliſko 10000. Bogow.*
eorum præcipua erant: Jupiter cæli, Neptunus maris, Pluto inferni, Mars belli, Apollo artium,	*Tych nayprzednieyſi byli: Jowiſz nieba, Neptun morza, Pluto piekła, Mars woyny, Apollo nauk,*

Mercurius furum, mercatorum, & eloquentiæ, Mulciber ignis, & fabrorum, Eolus ventorum, Præfides, & deaftri, & obfcuriffimus Priapus.

Merkuryuß złodzieiow, kupcow, y wymowy, Wulkan ognia, y kowalow, Eolus wiatrow, Przełożeni, y bałwani, y nayfprośnieyßy Priapus.

Habuerunt etiam muliebria numina, qualia fuerunt: Venus Dea amorum, & voluptatum, cum filio Cupidine, Minerva cum novem Mufis, artium, Juno divitiarum, & nuptiarum, Vefta caftitatis, Ceres frumentorum, Diana venationum, & Fortuna, quin & Morbona, ac Febris ipfa, erant Deæ.

Mieli teży Niewieście Boginie, jakie były: Wenus Bogini miłości, y rozkoß, z fynaczkiem Kupidynem, Pallas z 9. Muzami, nauk, Juno bogactw, y wefela. Wefta czyftości, Ceres zboż, Dyana łowow, y ßczęście więc, y choroba, y febra były Bogini.

Ægyptii colebant pro Deo omne genus animalium & plantarum, & quidquid mane primum confpicabantur.

Egipczykowie czcili za Boga wßelaki rodzay zwierząt, y ziol, y cokolwiek rano naypierwiey zobaczyli.

Philiftæi offerebant Sa-

Filiftynczykowie afiarowali

Saturno ſuos infantes vivos cremandos. | wali Molochowi dzieci ſwoie na ſpalenie żywcem

Indi etiamnum venerantur cacodæmōna. | Indowie y teraz czczą diabła.

147. *Judaiſmus.* | 147. Zydowſtwo.

Rectus tamen cultus veri Dei remanſit apud Patriarchas, qui vixerunt ante, & poſt diluvium. | *Przecie jednak prawdziwa cześć prawdziwego Boga zoſtała u Patryarchow, ktòrzy żyli przed, y po potopie.*

Inter hos eſt Abrahamo conditori Judæorum, & patri credentium, promiſſum ſemen illud mulieris, Mundi Meſſias, & ipſe avocatus a gentilibus, cum poſteris, ſacramento circumciſionis notatus, ſingularem populum, & Eccleſiam Dei conſtituit. | *między tymi Abrahamowi ſprawcy żydowſkiemu y Oycu wſzyſtkich wiernych, obiecane plemie owo niewieście, Zbawiciel świata, y on wezwany od Poganow z Potomkami ſwemi, Sakramentem Obrzezania znamieniony, oſobny lud, y Kościoł Boży poſtanowił.*

Huic populo poſtea Deus per Moyſen in monte Sinai, ſuam legem, ſcriptam digito ſuo in tabulis lapideis exhibuit. | *Temuż ludowi potym Bòg przez Moyżeſza na gòrze Sinai, Zakon ſwoy palcem ſwoim piſany na tablicach kamiennych podał.*

Porro ordinavit manduca- | *Daley poſtanowił pożywanie*

ducationem Agni Paschalis, & sacrificia in Altari offerenda per Sacerdotes, & suffitus, & jussit fieri Tabernaculum cum arca fæderis;

Præterea erigi æneum serpentem contra morsum serpentum in deserto.

Quæ omnia typi erant venturi Messiæ, quem Judæi adhuc expectant.

148. *Christianismus.*

Unigenitus, æternus Dei Filius, promissus Protoplastis in Paradiso, tandem impleto tempore conceptus per Spiritum Sanctum in Sanctissimo utero Mariæ Virginis, de domo Regia Davidis; indutus humanam carnem, Bethleemi Judææ, in summa paupertate stabuli, Anno mun-

wanie Baranka Wielkonocnego, y ofiary na Ołtarzu ofiarować przez Kapłany, y kadzenia, y kazał czynić Przybytek z skrzynią przymierza;

Nad-to wystawić węża miedzianego, przeciwko ukąszeniu wężow na puszczy.

To wszystko obrazem było przyszłego Messyasza, ktorego Żydzi jeszcze czekaią.

148. Chrześciaństwo.

Jednorodzony, wieczny Syn Boży, obiecany pierwszym ludziom w Raju, potym na ostatku po wypełnieniu czasu poczęty przez Ducha Swiętego w Nayświętszym żywocie Panny Maryi, z domu Krolewskiego Dawida, przyobleczony w ciało ludzkie w Bethleemie Iudzkim, w wielkim ubostwie staienki, Roku

świa-

mundi 4000. in mundum prodiit, ſed mundus ab omni peccato eique Nomen impoſitum eſt JESUS, quod ſignificat Salvatorem.

Hic cum imbueretur Sacro Baptiſmò, Sacramento novi fœderis, a Joanne Præcurſore ſuo in Jordane, apparuit Sanctiſſimum Myſterium Divinæ Trinitatis, Patris voce, qua teſtabatur hunc eſſe Filium ſuum, & Spiritu S. in columbæ ſpecie cælitus dilabente.

Ab eo tempore 30. ætatis ſuæ anno, verbis & operibus præſeferentibus Divinitatem declaravit, quis eſſet? in annnm uſq; 4. a Judæis non agnitus, nec exceptus, ob voluntariam paupertatem.

Ab

świata 4000. na świat urodzony, ale czyſty od wßelkiego grzechu, y dane mu jeſt Imie JEZUS, co znaczy Zbawiciela.

Ten gdy przyjął Chrzeſt Swięty, Sakrament nowego przymierza, od Iana Poprzednika ſwego w Iordanie, pokazała ſię Nayświętßa Tajemnica Boſkiey Tròycy gdy głos Oycowſki, ktòrym oświadczył być go Synem ſwoim, y Duch Swięty w poſtaci Golebicy z Nieba zſtąpił.

Od tego czaſu w 30. ſwoim roku, ſłowy, y uczynkami z ſiebie, wydawającemi Boſtwo, pokazał, kto był? do roku aż 4. od żydow ani poznany, ani przyjęty dla dobrowolnego uboſtwa.

Od

Ab his cum prius inſtituiſſet cænam myſticam Corporis, & ſanguinis ſui, in ſigillum novi fæderis, & ſui recordationem, captus tandem ad Tribunal Pilati Præfecti Cæſarei, raptus, accuſatus, & damnatus eſt, Agnus innocentiſſimus, actusque in crucem.

In ara iſta pro peccatis mundi immolatus, mortem ſubiit, ſed tertia die cum reviviſſet, Divina ſua virtute reſurrexit e ſepulchro, & poſt dies 40. de monte Oliveti ſublatus in cælum, & eo rediens, unde venerat, quaſi diſparuit in conſpectu Apoſtolorum, quibus 10. die poſt ſuum aſcenſum, Spiritum Sanctum de cælo, ipſos vero hac

vir-

Od tych, gdy był wprzod poſtanowił wieczerzą tajemniczą Ciała y Krwi ſwojey, na pieczęć nowego przymierza, y pamiątkę ſwoje, na oſtatek poymany przed ſąd Piłata Staroſty Ceſarſkiego, porwany, oſkarżony, y ſkazany jeſt Baranek niewinny, tedy ukrzyżowany.

Na tymże Ołtarzu za grzechy świata zabity, podjął śmierć, ale trzeciego dnia gdy ożył, mocą ſwoją Boſką zmartwychwſtał z grobu, y po 40. dniach z Gòry Oliwney podnieſiony do nieba, y tam ſię wracając, zkąd był przyſzedł, jakoby zniknął w oczach Apoſtolſkich, ktòrym 10. dnia po ſwoim wſtąpieniu Ducha Sw. z Nieba, a onych ſaſamych tą

mo-

virtute impletos, de ſe prædicaturos, in mundum miſit, olim rediturus ad extremum Judicium.	*mocą napełnionych, aby o nim opowiadali, na świat posłał, przyiść maiąc na oſtateczny ſąd.*
Interea ſedens ad dexteram Patris, pro nobis intercedens.	*Tym czaſem ſiedząc po prawicy Oyca, za nami ſię przyczyniaiąc.*
Ab hoc Chriſto dicimur Chriſtiani, in eoque ſolo ſalvamur.	*Od tegoż Chryſtuſa zowiemy ſię Chrześcianami, y w tym ſamym zbawieni bywamy.*
149. *Machometiſmus.*	149. Machometańſki błąd.
Machomet homo bellator excogitavit ſibi novam religionem, mixtam ex Judaiſmo, Chriſtianiſmo, & Gentiliſmo, conſilio Judæi & Monachi Ariani, nomine Sergii; fingens, dum laboraret Epilepſia, ſecum colloqui Archangelum Gabrielem, & Spiritum S. aſſuefaciens columbam, ut ex aure ſua eſcam peteret.	*Machomet człowiek woienny wymyślił ſobie nową religią, zmieſzaną żydowſtwa, Chrześciańſtwa, y pogańſtwa, za radą żyda y Mnicha Aryana, imieniem Sergiuſza; zmyślaiąc, gdy chorował na kaduk że z nim rozmawiał Archanioł Gabryel, y Duch Swięty, zwyczaiąc gołębia, aby z ucha iego pokarm brał.*
Aſſeclæ ejus abſtinent a vino, & circumciduntur,	*naśladuiący iego wſtrzymuią ſię od wina y obrzezuią ſię, ma-*

ſunt polygami, extruunt Sacella, de quorum turriculis non a campanis, ſed a Sacerdotibus ad Sacra convocantur.	*maią wiele żon, wyſtawuią Kaplice, z ktòrych wieżek nie przez dzwon, ale od Kapłanow do bałwochwalſtwa zwoływani bywaią.*
Sæpius ſe abluunt, negant SS. Trinitatem, Chriſtum honorant non Dei Filium, ſed ut magnum Prophetam, minorem tamen Machomete.	*Częſto ſię umywaią, nie przyznawaią Nayśw. Tròycy, Chryſtuſa czczą, nie jako Syna Bożego, ale jako wielkiego Proroka, mnieyßego jednak niż Machometa.*
Suam legem vocant Alcoranum.	*Swoy Zakon zowią Alkoranem,*
150. *Providentia Dei.*	150. Opatrzność Boſka
Humanæ ſortes non tribuendæ ſunt fortunæ aut caſui, aut ſiderum influxui.	*Szczęścia ludzkiego przypiſować nie mamy ßczęściu, albo przypadkowi, albo gwiazd ſkuteczności.*
Comætæ quidem ſolent nihil boni portendere, ſed provido Dei oculo, & ejuſdem rectrici manui, etiam noſtræ prudentiæ, vel imprudentiæ, vel etiam noxæ.	*Kometyć nic nie zwykły dobrego znaczyć, ale opatrżnemu Bożemu oku y jego rządzącey ręce, także y naßey oſtrożności, albo nieoſtrożności, albo też grzechowi.*
Deus habet miniſtros ſuos & Angelos, qui ho-	*Bog ma ſługi ſwoie, y Anioły, ktòrzy ſię z czło-*

homini à nativitate ejus se associant, ut custodes, contra malignos spiritus, seu diabolum, qui quovis ictu oculi ei insidias struit, ut tentet eum, vel vexet.

człowiekiem, od narodzenia jego złączaią, jako stròżowie, przeciw złym duchom, albo diabłu, ktòry w każdym oka mgnieniu, zdrady mu knuie, aby go kusił, y trapił.

æ dementibus magis & lamiis, qui cacodæmoni se dedunt inclusi circulo, incantamentis eum advocantes, cum eo colludunt, & a Deo deficiunt; nam cum illo mercedem accipient,

Biada szalonym czarownikom, y czarownicom, ktòrzy się czartowi oddaią, zamknięci w cyrklu, czarowaniem go do siebie wzywaiąc, z nim przestaią, a od Boga odstępuią, bo z nim zapłatę wezmą.

;1 *Iudicium extremum.*

151. Sąd Ostatni.

am adveniet novissia dies, quæ voce tubæ, mortuos resuscitabit, & cum illis vivos citabit ad Tribunal apparentis Jesu Christi in nubibus, ad reddendam rationem omnium actionum; ubi justi, & electi ad vitam æternam in locum beatitudinis, &

Bo przyidzie ostateczny Sąd, ktòry głosem trąby, umarłych wzbudzi, a z nimi żywych pozowie przed sądową stolicę widomego JEZUSA Chrystusa w obłokach, do oddania rachunku wszystkich spraw; gdzie dobrzy, y wybrani do żywota wiecznego na mieysce zbawienia,

y do

& novam Hierosolymam introibunt, impii vero & damnati, cum cacodæmonibus in gehennam detrudentur, æternum puniendi.	*y do nowey Jerozolimy wnidą, ale niezbożni, y potępieni z diabły do ognia wiecznego wrzuceni będą na wieczne męki.*
Clausula.	Zamknięcie.
Ita vidisti summatim res omnes, quæ possunt ostendi, & didicisti primarias voces, Latinæ, & Polonicæ linguæ.	*Y takoś widział w krotkim zebraniu wszystkie rzeczy, ktòre pokazane być mogą, y nauczyłeś się przednieyszych słow, Łacinskiego, y Polskiego języka.*
Perge nunc, & lege diligenter alios bonos libros, ut fias doctus, sapiens, & pius.	*Idźże teraz, a czytay pilno insze dobre księgi, abyś się stał uczonym, mądrym, y pobożnym.*
Memento horum, time Deum, & invoca eum, ut largiatur tibi Spiritum sapientiæ. Vale.	*Pamiętay to wszystko, Boga się boy, y wzywa go, abyć użyczył Ducha Mądrości. Miey się dobrze.*

AD
M. D. G.

